

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Antická dimenze prostoru v Předzpěvu Kollárovy Slávy dcery
Ancient Space Dimension in the Prelude to Kollár's Slávy dcera

Vladěna Ondoková

Vedoucí práce: Mgr. Iva Krejčová, Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Český a německý jazyk se zaměřením na vzdělávání

2015

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Antická dimenze prostoru v Předzpěvu Kollárovy Slávy dcery vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 20. července 2015

.....
podpis

Ráda bych poděkovala dr. Ivě Krejčové za veškerou pomoc a zejména mimořádnou trpělivost, kterou během naší společné práce prokázala.

ANOTACE:

Tato práce se chce zabývat recepcí antických líčení zlatého věku v Kollárově Předzpěvu ke Slávy dceři. První kapitola se věnuje vlivu antického dědictví na Kollára, opírajíc se o rozbor autorových Pamětí z mladších let života, zejména s ohledem na pastorálu a cit pro přírodu. Další kapitola mapuje motiviku, kterou používali antičtí autoři při popisech zlatého věku, zejména Ovidius v první knize své mytologické encyklopedie známé jako Proměny, a slouží tak jako příprava pro samotné srovnání Kollárova Předzpěvu a pasáže z Ovidiových Proměn, která je náplní poslední, stěžejní kapitoly, která se též zamýšlí nad otázkou, zda a jak se antická tematika podílí na formování posvátného prostoru Slovanů, který určuje celou strukturu Předzpěvu.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Recepce antiky v evropské literatuře – Ján Kollár – zlatý věk – *locus amoenus*

ANNOTATION:

This thesis aims to deal with the reception of classical descriptions of the Golden Age in Jan Kollár's Prelude to Slávy dcera. The first chapter deals with the influence of the ancient tradition on Kollár, relying mainly on an analysis of his Memoirs from younger years of life, especially with regard to pastoral and the feeling for nature. The next chapter collects the motifs used by classical writers in their descriptions of the golden age, especially by Ovid in the first book of the mythological encyclopaedia known as Metamorphoses, thus serving as a base for the third chapter that focuses on comparison of Kollár's Prelude with the passage of Ovid's Metamorphoses and asks whether and how ancient themes participate in the creation of the sacred Slavic space that determines the whole structure of the Prelude.

KEYWORDS:

Reception of the antiquity in European literature – Ján Kollár – the Golden Age – *locus amoenus*

Obsah

Úvod.....	5
Kollár a antické dědictví	6
Exkurz: Zlatý věk jako mýtus a topos	14
Ovidiův popis zlatého věku z Proměn a Kollárův Předzpěv.....	28
Závěr.....	41
Seznam použité literatury	42

Úvod

Tato práce se chce zabývat recepcí Ovidiových Proměn v Kollárově Předzpěvu ke Slávy dceři. Proměny, v hexametru napsaný monumentální katalog antické mytologie, přitom jistě nepředstavují první asociaci, která se čtenáři s citem pro intertextualitu při četbě Slávy dcery vybaví. Může za to i učený charakter Kollárovy klasicistní poetiky, která staví mimo jiné i na nepřetržitě sledu aluzí a výpůjček z celé řady textů: v první řadě se proto vybavují spíše díla jako Byronova Childe Haroldova pouť¹, Petrarcovy Canzoniere, Dantova Božská komedie², Herderova pasáž o Slovanech z Myšlenek k filozofii dějin lidstva³, Bible⁴, zasvěcenějším dokonce i Grillparzer⁵ či představitelé uherského humanismu⁶, v Kollárově době dosud neseptané dějiny Slovanů⁷ a nakonec přeci jen antická literatura jako celek.⁸

Protože je antika pro Kollára jako humanitně vzdělaného klasicistního kazatele a pedagoga nosná, věnuje se úvodní kapitola práce této problematice obecněji; nesnaží se ale o úplnost, jejím cílem je spíše postihnout ty rysy, které se nějakým způsobem zrcadlí i v Předzpěvu, například pastorální linie a její cit pro přírodu.

Další kapitola je pouhou přípravou pro samotné srovnání Kollárova Předzpěvu a pasáže z Ovidiových Proměn. Slouží jako úvaha nad motivikou, kterou Ovidius používá, a nad jejími osudy v evropské literatuře, aby těmito odkazy nebyla přespříliš obtížena poslední kapitola, samotné jádro práce.

To tkví ve srovnání Ovidiova líčení zlatého věku z první knihy Proměn a Kollárova Předzpěvu na úrovni motivické a snad i ideové, která nám dovolí vést úvahu nad otázkou, zda a jak se antická tematika podílí na formování posvátného prostoru Slovanů, který určuje celou strukturu Předzpěvu.

¹ Viz Dalibor Tureček, Krajina jako mytologický prostor: „Předzpěv“ ke Kollárově Slávy dceři, in: *týž & alii, České literární romantično: synopticko-pulzační model kulturního jevu*, Brno: Host 2012, p. 145–154.

² Viz Jiří Pelán, Kollár, Petrarca a Dante, *Česká literatura*, 53 (2005), p. 188–202.

³ Johann G. Herder, *Slovanské národy*, převzato z: <http://texty.citanka.cz/herder/sn1-1.html> (19. 7. 2015).

⁴ Viz Robert B. Pynsent, *Slávy Herder*, in: *týž, Ďáblové, ženy a národ: výbor z úvah o české literatuře*, Praha: Karolinum 2008, p. 91–104.

⁵ Viz Otokar Fischer, *K předlohám »Slávy dcery«*, *Listy filologické* 57 (1930), p. 190–199.

⁶ Viz Robert Kiss Szemán, *Slovanský Goethe v Pešti, Slovanský Goethe v Pešti. Ján Kollár a národní emblematicismus středoevropských Slovanů*, Praha: Akropolis 2014.

⁷ Pro upozornění nejen na historické události inspirující pasáže jednotlivých sonetů srov. Martin C. Putna, *Překlad a výklad Slávy dcery z panslavistického mýtu do kulturní historie*, Praha: Academia 2014.

⁸ Pro katalogy aluzí, narážek nebo dokonce celých citátových částí viz Otokar Jiráni, *Antické ohlasy v Kollárově »Slávy dceři«*, *Listy filologické*, 38 (1911), 220–226.

Kollár a antické dědictví

*„... nicméně tak i v latině tak nás cvičeno, že v srdci mém nejednou ta dětinská žádost a myšlenka povstala, jako by to dobře bylo, kdyby všechny jiné řeči zmizely a všickni lidé jen latinsky mluvili.“
Paměti, str. 95*

V porovnání s dobou Jana Kollára je dnes všeobecné povědomí o antice mnohem nižší. Svědčí o tom i obsahové proměny, jimiž za tu dobu prošly komentáře ke Kollárově *Slávy dceři*. Zatímco Kollár sám při tvorbě Výkladu čili Přímětků a vysvětlivek ke *Slávy dceři* považuje za nutné zaobírat se zejména slovanskými dějinami a mytologií,⁹ jeho současný komentátor Martin C. Putna si v úvodu svého Překlada a výkladu *Slávy dcery* z panslavistického mýtu do kulturní historie¹⁰ klade za cíl mimo jiné „rozšifrování osobních i místních jmen a literárních narážek, zvláště **antických**¹¹ a biblických“.

To, že se Kollár ve své době ještě mohl u čtenáře spoléhat na všeobecnou znalost antické kultury, mělo vícero důvodů. Vizuálně zajišťovaly přítomnost antiky ve veřejném i soukromém prostoru umělecké směry baroko a zejména novější klasicismus.¹² Intelektuální podněty, přicházející především z Francie a Německa, se často opíraly o nově definovaný antický ideál, který v rozporu s předcházejícími etapami vyzdvihoval řecké vzory nad římské.¹³ I ti, kteří nebyli s to rychle a s plným pochopením všech souvislostí vstřebávat všechny novinky z filosofické či politické sféry, byli nutně ovlivněni tradiční podobou vyššího školství, jehož páteří byla dlouhou dobu právě výuka latiny a četba klasických autorů. V multilingvním prostředí Kollárových rodných Horních Uher byl tento mrtvý jazyk navíc

⁹ viz Předmluva k Výkladu (Jan Kollár, Výklad čili přímětky a vysvětlivky ku *Slávy dceři*, Budapešť 1832, p. 1 sq.): „Při našem zajisté vychovávání, jak domácím tak školským, neučíme se ani slavským Dějinám a Starotinám, ani slavskému Bájesloví, ani slavskému Zeměpisu... Proto v našem národu musí býti Básníř spolu i vykladačem, chceli rozumen býti.“

¹⁰ Martin C. Putna, Překlad a výklad *Slávy dcery* z panslavistického mýtu do kulturní historie, Praha: Academia 2014, p. 13.

¹¹ Zdůraznila V. O.

¹² K recepci antické mytologie v dobovém umění např. viz Radka Miltová, *Mezi zalíbením a zavržením: recepcie Ovidiových Metamorfóz v barokním umění v Čechách a na Moravě*, Brno: Barrister a Principal, 2009.

¹³ K antickému ideálu viz např. Josef Zúmr, *Úloha antiky v národním obrození*, *Listy filologické* 129 (2006), 177–188, tamtéž také několik poznámek k roli klasických jazyků v Kollárových panslavistických projektech, k nástupu filhelenismu především v německé, pro Kollára tolik důležité kultuře viz u nás dostupný Michal Habaj, *Antika v evropských kulturních dějinách: recepcia antiky v nemeckej literatúre v 18. storočí*, Trnava: Univerzita svätého Cyrila a Metoda, 2012, obšírněji viz Gilbert Hess & al. (eds.), *Graecomania: der europäische Philhellenismus*, Berlin: Walter de Gruyter, 2009.

dlouhou dobu využíván jako lingua franca a uplatňoval se tak mnohdy i v životě neprivilegovaných vrstev.¹⁴

Kollárovu osobní cestu k antice lze do jisté míry rekonstruovat z jeho *Paměti z mladších let života* (pravděpodobně i z jiných dokumentů osobní povahy), které byly ovšem psány s časovým odstupem a u nichž je nutné počítat s jistou autostylizací.¹⁵ Tento text přesto vypovídá o Kollárově zaujetí antikou nejen přímo vyjadřovaným nadšením, ale i zjevnou tendencí využívat v souladu se soudobou rétorickou praxí při psaní metaforiku a myšlenkové rámce načerpané z antických textů.

První kontakt s antickou kulturou zajistil Kollárovi latinský jazyk. Kollár se s ním pravděpodobně setkal ještě před zahájením školní docházky. Narodil se totiž do rodiny venkovského notáře v Horních Uhrách, kde se latina udržela jako úřední jazyk až do roku 1844.¹⁶ Nejednalo se přitom o ryze formální záležitost, která by v každodenní praxi už dávno vymizela z užívání. Uhry se svou obrovskou jazykovou rozmanitostí nutně potřebovaly všeobecně přijatelný dorozumivací jazyk. Latina v této oblasti po dlouhou dobu vítězila nad němčinou a dokonce i nad maďarštinou, patrně proto, že „v mnohonárodnostní říši (myšlena habsburská monarchie) měla [...] tu nespornou výhodu, že byla politicky neutrální a umožňovala rovnoprávnou komunikaci německých, uherských, českých, chorvatských a dalších rodilých mluvčích, pokud se jim ovšem dostalo výsady klasického vzdělání“.¹⁷ Doklady o užívání mluvené latiny tímto způsobem napříč společenskými vrstvami v Uhrách pocházejí ještě z doby Kollárova narození a mládí.¹⁸

Školství bylo stále prodchnuto novohumanistickým impulsem: škola tak ještě hluboko do devatenáctého století „udržovala prestiž řecko-římského básnictví jako absolutního vrcholu evropské kultury, vedla k napodobení antických vzorů, ovlivňovala estetiku a českou tvorbu naplňovala antickými topy a reminiscencemi.“¹⁹

Kollár se začal učit latinsky již na evangelické škole v rodných Mošovcích a byl tímto jazykem okouzlen (viz motto v úvodu kapitoly). Byl ochoten chodit na mimořádné hodiny

¹⁴ O latinském pidžinu jako dorozumivacím jazyku Horních Uher viz Peter Burke, *Jazyky a společenství v raně novověké Evropě*, Praha: NLN, 2011, zejména p. 44.

¹⁵ Blíže k problému viz Lenka Szentesiová, *Pátranie po živote, kráse a osamelosti. Analýza vybraných aspektov autobiografie Jána Kollára*, *Česká literatura* 60 /4 (2012), p. 487–516.

¹⁶ V *Pamětech* (p. 90) Kollár o otci uvádí, že se „byl naučil něco latiny ve mladosti, pročež i nevšední lásku k literárnímu umění zjevoval a rád s učenými lidmi, s lékaři a kazateli, obcovoal.“

¹⁷ Viz Peter Burke, *Jazyky a společenství v raně novověké Evropě*, p. 42.

¹⁸ Viz István György Tóth, *Beyond the Literacy: Latin as a spoken Language*, in: *týž, Literacy and Written Culture in Early Modern Europe*, Budapest: CEU press, 2000, p. 130–145.

¹⁹ Ladislav Varcl & al., *Antika a česká kultura*, Praha: Academia, 1978, p. 329.

latiny i o prázdninách²⁰ a sám si pracně sháněl vydání jednotlivých klasických autorů, kterým se věnoval nad rámec povinné četby.²¹ Své nadšení pro klasiky během školních let zpětně komentuje takto:

„Tato náruživost tak prudká u mne byla, že i ve chrámě pod zpěvem a kázní já nějakého, do klobouku opatrně vloženého, klassika čítával jsem. Krásy, city, radosti po prvníkrate cítěné, které mi toho času zvláště Horác, Virgil, Cicero, Quintilian způsobovali, nejsou k vypsání. Klassikové byli mé duši, v nejužším smyslu toho slova, novým světem. Nikdy žádný milenec do své milenky tak zamilován býti nemůže, jako já do těchto.“²²

Vrcholné dílo antické literatury stojí také u Kollárovy básnické iniciace. Příchod nového učitele Adama Buriana v roce 1805 umožnil Kollárovi nahlédnout do Nejedlého překladu Homérovy Iliady z roku 1802. Přestože se jednalo o pouhý první zpěv, měla tato četba na Kollára zásadní vliv:

„Bože, jak divně působila na mě kniha tato, její bleskoškorněnci, Achaiští, běloramná dívka a těmto podobné československé, předtím neslýchané výrazy! Vzav knihu zašel jsem do pole, sedna na květnatou mezi uprostřed vysokého obilí o samotě a v tichosti okem i uchem divil jsem se novým těmto polosrozuměným polonesrozuměným českým zvukům a řeckým hrdinám, ačkoliv s hexametrováním tím, tam užitým, již tudy duch můj jaksi spokojen býti nechtěl. Tu již vzniklo jakési temné předsevzetí u mne slavjanským spisovatelem býti.“²³

Právě v této souvislosti je ale nutné mít na paměti úskalí autobiografického žánru. Volba Homéra jako iniciačního textu je pravděpodobně spíše než ryze autentickým zážitkem součástí autorské stylizace. Kollár se skrze ni může přihlásit k dobové vlně evropského filhelénismu a zařadit se tak po bok svému velkému vzoru J. W. Goethemu, který se podílel na nastolení Homéra jako vrcholného symbolu ryzí poezie. Přímou kanonickou četbu z něj vytvořil v okamžiku, kdy homérskou epiku vložil do rukou svému Wertherovi. Hrdina románu, který hluboce ovlivnil nejméně jednu celou generaci, si v Odyssei náruživě četl až do okamžiku, než „Ossian v jeho srdci zatlačil Homéra“.²⁴

Tato stručná čtenářská biografie vedoucí od starověkého pěvce k romantické mystifikaci může být čtena i jako paralela nebo dokonce předzvěst Kollárovy vlastní básnické cesty. Jako

²⁰ Jan Kollár, *Paměti*, p. 147.

²¹ Jan Kollár, *Paměti*, p. 178: „*Horace a Virgila, Ovida, Sallusta, vyčaroval jsem sobě za obrázky, aneb za děláni period, oracií a jiných prací školských od lenivějších žáků.*“

²² Jan Kollár, *Paměti*, p. 179.

²³ Jan Kollár, *Paměti*, p. 110 sq.

²⁴ Johann W. Goethe, *Utrpení mladého Werthera*, p. 68 českého překladu E. A. Saudka (Praha: Mladá Fronta, 1968); v češtině Werthera jako dobový kulturní fenomén alespoň v základních obrysech představuje Tereza Štampachová, *Utrpení mladého Werthera jako výraz paradigmatického systému německé kultury*, Brno: nevydaná bakalářská práce, 2007.

podpurný argument lze ostatně chápat i fakt, že Kollár svou iniciační četbu pečlivě inscenuje do osamění uprostřed krásné přírody a opakuje tak (nejen) Wertherovy čtenářské rituály²⁵:

„Usedl jsem do kočáru a zajel jsem si do M..., abych se tam s kopce díval na západ slunce a abych si přitom v svém Homérovi přečetl ten nádherný zpěv, jak bodrý pasák prasat hostí Odyssea.“²⁶

Nadání pro klasickou filologii Kollárovi přinášelo výhody a možnost přivýděлку v průběhu celého dalšího studia včetně toho univerzitního v Jeně. Protože si žáci měli v latině osvojit i kompetenci k mluvení a psaní, byla běžnou součástí výuky i formalizovaná tvorba předepsaných slohových útvarů. Kollárovy juvenilie jsou následkem tohoto školního tréninku psány právě latinsky. Patří sem chronostich na počest nového sňatku uherského krále Františka I. v roce 1809, se kterým patnáctiletý Kollár vyhrál školní soutěž v Kremnici,²⁷ nebo didaktická báseň *Deploratio praesentis status Hungariae* z roku 1812.²⁸

Přes tyto prvotní pokusy se Kollár postupně propracoval až k nesporným úspěchům. Jejich vrcholem bylo ocenění za práci, která rozporovala dobovou „hyperkritickou mánií“²⁹ podmíněnou anthetizi profesora (a toho času Kollárova učitele v Jeně) Heinricha Eichstädta v textu Horatiovy Ódy 1.1.³⁰ Vedle prestiže mělo toto ocenění i finanční efekt a umožnilo tak svému nositeli prodloužení pobytu v Německu.

Paměti tedy předkládají zhruba následující faktické informace o Kollárově vzdělání a znalostech v oblasti klasických studií a antiky obecně: Kollár si ze svých studií odnesl nadstandardní znalost latiny, ve které dokonce psal své první básnické pokusy, učil se ale také starou řečtinu a hebrejštinu (z moderních jazyků např. angličtinu, italštinu, francouzštinu, nerad a nesoustavně maďarštinu, soukromě i slovanské jazyky).³¹ Přečetl řadu klasických autorů, z nichž mnohé jmenovitě uvádí (namátkou Vergilia, Horatia, Ovidia, Quintiliana, Cicerona, Xenofonta, Homéra či Anakreonta),³² v latině nadto dosáhl úrovně, která mu

²⁵ Otázku, zda bylo čtení v přírodě na přelomu 18. a 19. století i jiným než ryze literárním fenoménem, řeší Erich Schön, *Der Verlust der Sinnlichkeit oder Die Verwandlung des Lesers: Mentalitätswandel um 1800*, Stuttgart: Klett-Cotta 1987, zejména kapitola *Lesen im Freien*, p. 123 sqq.

²⁶ Johann W. Goethe, *Utrpení mladého Werthera*, p. 60

²⁷ Jan Kollár, *Paměti*, p. 142sqq.

²⁸ Topologický rozbor této básně, sepětí s dobovým uherským literárním kontextem a její místo v genezi *Slávy dcery* viz Róbert Kiss Szemán, *Slovanský Goethe v Pešti. Ján Kollár a národní emblematicismus středoevropských Slovanů*, Praha: Akropolis 2014, p. 69sqq.

²⁹ Viz Otakar Jiráni, *Kollár jako klasický filolog*, Bratislava 3 (1929), p. 66–79, p. 69.

³⁰ Jan Kollár, *Paměti*, p. 264; poměrně příznivě hodnotil tuto Kollárovu studii ještě Otakar Jiráni, *Kollár jako klasický filolog*, který zároveň v závěru své práce (p. 78) potvrzuje, že „sloh jeho (tj. Kollárův) svědčí, že pověst dobrého latinisty, ... byla zasloužená.“

³¹ Tématu své jazykové průpravy věnoval Kollár v *Pamětech* celou kapitolu: *Řeči. Mateřčina. Cizí jazyky*, p. 202 sqq.

³² Jan Kollár, *Paměti*, p. 205 *et passim*.

umožnila přesvědčivě se prezentovat na poli klasické filologie. Četbu českého překladu Homérovy Iliady Kollár zpětně dokonce interpretuje jako iniciační akt, který u něj probudil básnické ambice.

Proklamovaná úcta ke klasickým autorům se přesto v *Pamětech* nedočká hlubšího zdůvodnění. Kollár sice oceňuje „vyššího antického ducha klasikův“,³³ jeho podstatou se ale blíže nezabývá. Proto nezabývá než abstrahovat Kollárovy náhledy na přínos antické vzdělanosti nepřímo z analýzy funkcí, kterých v textu jeho *Paměti* antické reminiscence nabývají.

Jako zásadní se v tomto směru jeví dvě nápadné tendence. První přímo vyrůstá z principů Kollárova klasického vzdělání a v něm zakomponované rétorické tradice, druhá už takto nabytý potenciál transformuje v duchu sentimentalismem³⁴ ovlivněné estetizace přírody a přitom vytváří podklad pro rozvíjení národní myšlenky.

Naprostο evidentní je zejména sepětí antické topologie s moralizováním a využití antiky jako zásobárny didaktických exempl. Budoucí pedagog a kazatel Kollár zde pouze následuje své učitele, kteří pro každou situaci dokáží najít útěšnou a poučnou paralelu z antické topiky. Velí jim tak ostatně rétorická tradice tzv. společných míst, *loci communes*. Když se mladý Kollár poprvé v životě opije, nabízí se příběh o prevenci opileckých excesů u Spartánů,³⁵ problémy s otcem, který nepřál Kollárovým intelektuálním ambicím, má odlehčit „*příklad Ovida, kterého otec trestal pro skládání veršů*“.³⁶ Veden těmito vzory se nakonec Kollár sám shlédne ve vyhledávání podobných příkladů:

„Jednou čítaje u Gettia životopis římského básníře Plauta, kterak pro chudobu v noci nádenničiti a mletím mouky sobě živnost a peníze na řecké knihy hledati musel: já rozbouřenými city co Líticemi hnán, běžev kam mne nohy nesly, skryl jsem se v jedné hluboké dolině za Hamry a zde pod stromem, co Jonáš pod břechťanem, slzy vyléval a hlasitě

³³ Jan Kollár, *Paměti*, p. 179.

³⁴ Řešení složitých otázek okolo příslušnosti Kollárova díla k některému velkému dobovému směru je úkol nad možnosti této práce. Protože se ale zároveň nelze vyhnout používání příslušných literárněvědných termínů, opírá se práce o koncept, který představil Karel Krejčí ve své studii *Klasicismus a sentimentalismus v literaturách východních a západních Slovanů*, in: Karel Krejčí & Marcel Černý (eds.), *Literatury a žánry v evropské dimenzi: nejen česká literatura v zorném poli komparatistiky*, Praha: Slovanský ústav, 2014, a který pracuje s představou sentimentalismu jako mohutného impulsu pro druhou vlnu klasicismu.

³⁵ Jan Kollár, *Paměti*, p. 132, „u Řeků, jmenovitě u Špartánského kmene, panoval ten obyčej, že rodičové a starší, chtějíce dítkám a mladším lidem opilství zoškliviti, opojili své otroky a služebníky, a když tito povědomost povzbyvše sem i tam se potáceli a váleli, přivedli k nim svou mládež, aby z příkladů a pohledů těchto ohavnost tohoto výstupku poznala a jeho vystříhati se učila.“ Narážka na Plútarcha, který tuto historku opakovaně zmiňuje: *Lykúrgův životopis* 28, 8, *Démétrióv životopis* 1, 5.

³⁶ Jan Kollár, *Paměti*, p. 163.

naříkal jsem na smutný los chudých, opuštěných žákův, na ještě smutnější los dítek tvrdé rodiče majících, naříkal jsem již tehdy na nešťastný stav poddanstva v Uhrách.³⁷

Tento úryvek výmluvně dokumentuje pro Kollára typické prolínání sentimentalistického a klasicistního diskurzu: zatímco se antická *loci communes* volně střídají s biblickými, nabádá Plautův příklad³⁸ ke zmužilému překonávání překážek, nezabrání ale až přemrštěnému výlevu sentimentu. Citovou bouří tiší teprve „ochranný azyl přírodního prostředí“,³⁹ zcela konkretizovaný kout Kollárova rodného Slovenska. Rychlý přesun od osobně prožívaného problému (konflikt s otcem kvůli zvolené životní dráze) k obecnému, dokonce k politické úvaze celospolečenského rázu, už opět zatlačuje připomínku pro romantismus tolik typické vzpoury individua do pozadí a vyzdvihuje sepětí jedince se společností, respektive společenským stavem, do něhož se narodil. Víra ve společnost a řád ještě není oslabena natolik, aby se jim hrdina chtěl vymknout. Proti vzpouře svědčí i fakt, že autor *Paměti* píše z pozice staršího zasloužilého muže, uznávaného díky své dlouholeté aktivní práci pro národ, múzy a vědu.

Útočiště venku pod stromem zároveň evokuje další výrazný rys Kollárovy antické topiky, rys, který je zásadní vzhledem k vlastnímu jádru této práce, totiž využití antické motiviky při tvorbě soustavy emblémů pro popis krajiny. Vděčným prostředkem tohoto líčení je *locus amoenus*, místo líbezné, které v textu funguje – opět nikoliv v rozporu s antickou tradicí - také jako korelát starověké Arkadie.

Idylickou krajinu řecké a římské bukoliky Kollár s oblibou využívá jako atribut své vlastní domoviny. Taková stylizace Horních Uher a jejich obyvatel vytváří žádoucí rámec pro pozitivní hodnocení malého národa bez výrazných společenských a mocenských elit. Základní znaky tohoto motivického komplexu jsou totiž důraz na starobylost a tradice či pozitivně chápané primitivní žití v souladu s přírodou.

„Žeň je Slovákům až potud opravdivá národní slavnost. Tu život jako v Arkadii. Města, dědiny, domy jsou tu prázdné, na poli všeko se hemží, zpěvové rozličných a chotárův míchají se v jedno moře zvukův až do oblakův se rozléhajících; větéřkové donášejí z dolin, stromův a květův Tatranských libou vůni; studnice při rolích čerstvou vodou pramenící

³⁷ Jan Kollár, *Paměti*, p. 178.

³⁸ Historika o Plautově práci ve mlýně je dnes pokládána za výmysl jeho životopisců a ani pravděpodobná motivace této fikce se zcela neshoduje s výkladem, který mladého Kollára tolik dojal. Viz G. B. Conte, *Dějiny římské literatury*, Praha: KLP, 2003, p. 57.

³⁹ Viz Lenka Szentesiová, *Pátranie po živote, kráse a osamelosti*, p. 498, tamtéž také krátké a zcela přijatelné hodnocení poměru sil mezi klasicistními a preromantickými prvky v Kollárových *Pamětech*.

uhašují žízeň. ... Opojen těmito přirozenými úkazy a divadly, rozpomínám se, že jsem nejednou žádal a prosil Boha, aby léto a žeň stále trvala, jeseň pak a zima aby nepřicházela.⁴⁰

Toto líčení neztotožňuje Slovensko s Arkadií pouze přímým přirovnáním, ale také dalším popisem, který suverénně kumuluje většinu motivů, vážících se k *locus amoenus*, jak ho dochovaly antické a pozdně antické poetiky:⁴¹ nechybí mírný větřík, květy, zpěv, pramenitá voda a alespoň v podobě toužebného přání ani motiv věčného jara. Zároveň slouží jako předstupeň utopické úvahy o možnostech dalšího vývoje Slovenska:

„Kdyby tyto Tatranské stolice nebyly tak příliš přelidněné, a kdyby rolnický stav zde svobodu, vlastní majetnost a práva člověčenství měl, pro toho, kdo má zalíbení v krásách a pracích přírody, byloby tam nejspřastnější živobytí, a já sám nežádal bych sobě jiným, než zde takovým svobodným slovenským Cincinatem býti.“⁴²

Přestože závěr úvahy může vyznívat jako pokorné vyjádření skromnosti, není tomu tak. Kollár přirovnáním k legendami opředenému římskému národnímu vůdci povolánému do čela státu od pluhu v podstatě předjímá svou vůdcovskou roli v komunitě. Definuje také základní politické problémy Horních Uher, zároveň ale vysvětluje, proč se jeho životní dráha odchýlila od života v prostředí, které se za použití všemožných prostředků snaží představit jako pastorální ráj.

Jestliže při (re)konstrukci Slovenska jako ideální pastorální krajiny využívá Kollár-autor antickou topiku, jmenovitě topos *locus amoenus* a přirovnání k Arkadii, můžeme často popisované čtenářské výlety Kollára – hrdiny do přírody chápat také jako součást tohoto fenoménu. Dochází zde k jakési ritualizované estetizaci přírody skrze četbu (eventuálně malbu, recitaci), která dovoluje zařadit krajinu pojmenováním a přirovnáváním do již hotového a uznávaného estetického hodnotového systému a zároveň umožňuje synergii smyslových požitků.

V Kollárových *Pamětech* je čtení (mnohdy dokonce právě čtení klasických autorů) v přírodě často střídáno příbuznou, v kontextu gramotné kultury od čtení odvozenou činností, totiž recitací. V těchto případech ale bývá opouštěn koncept sentimentální osamělosti. K přednášení tematicky blízké poezie totiž dochází během skupinové turistiky:

⁴⁰ Jan Kollár, *Paměti*, p. 115.

⁴¹ V českém prostředí nabízí přehledné shrnutí problematiky Jiří Šubr, *Locus amoenus v antické literatuře*, in: Jiří Šubr & Jiří K. Kroupa (eds.), *Locus amoenus - místo líbezné: symposium o české hymně* Praha 27. 10. 1993, Ústav pro klasická studia AV ČR a Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha: KLP, 1994, p. 17–22.

⁴² Jan Kollár, *Paměti*, p. 116; římský státník a diktátor Cincinnatus je známý především z Liviových dějin, Livius, *Dějiny* III,26,7–12, zosobňoval ideály mladé republiky: v dobách míru se věnoval zemědělství a úřadu diktátora se vzdal ihned po zažehnutí krize, která vedla k jeho nastolení do funkce: údajně se tak stalo po pouhých 16 dnech.

„Kdyby nás někdo slyšel, jak jsme přes Šturec šli, byl by se domníval, že to nějakoví Římané jsou ze zlaté doby latinské literatury. Virgilovy selanky, O včelách a Aeneida, pak Horacovy Ódy, kterým jsme se minulé zimy ve škole byli učili, rozléhaly se po stránkách starohorských a úbočích tatranských takovým hlasem, s takovými hádkami o jejich krásách, jakoby všechny ty jedle, buky a smrky byly ožily a jazyky dostaly.“⁴³

Výběr básní je předdefinován školní četbou, nicméně představuje improvizované komponované pásmo bukolické poezie v její kanonické formě. Hojně zastoupený Vergilius může být počítán přímo k zakladatelům žánru,⁴⁴ stejně tak patří do kánonu i Horatiovy Ódy.

Antická topika v Kollárových *Pamětech* slouží jako integrační prvek. Reprezentuje starší, školou zprostředkovanou tradici, která antiku chápe především jako vzor *virtus*, tedy ctnosti, mužnosti, ale nenásilně ji mísí s novějším čtením, které zejména z řecké antiky vybírá prvky schopné unést sentimentální, ještě pre-romantickou transpozici.

Smyslem této kapitoly bylo nashromáždit na základě přímo se nabízejícího zdroje – vlastních *Pamětí* autora – faktografický materiál, který by alespoň částečně kompenzoval dnešní slabší povědomí o antice a roli antického dědictví v dobové kultuře a vzdělávacím systému, a umožnil tak pochopení zásadní role těchto znalostí při genezi Kollárových textů.

Vedle shromáždění faktů byly *Paměti* podrobeny i poetologické analýze se zaměřením na antickou topiku. Z ní vyplývá, že Kollár osciloval mezi dvěma modely antické recepce. Jeho novohumanismem ovlivněné latinské vzdělání ho vedlo k chápání antiky jako mravního vzoru, nutilo ho spatřovat v antickém dědictví zejména didaktický materiál, který se jako kazatel a pedagog naučil při své práci maximálně zužitkovat. Vedle toho je toto Kollárovo dílo možné vztáhnout také k dobovému, stále se vyvíjejícímu modelu antiky, který tradičním klasicismem udržovaný obdiv k antice transformuje v duchu sentimentalismu. Tento model antiky je přitom dobově podmíněn již filhelénstvím, které se zakořenilo zejména v německé kultuře. U Kollára se projevuje nenápadným záchvěvem homérského kultu génia a remodelací krajiny podle antických vzorů, ovšem opět spíše s příklonem k sentimentálnímu ladění.

⁴³ Jan Kollár, *Paměti*, p. 174

⁴⁴ Srov. níže, p. 20 sq.

Exkurz: Zlatý věk jako mýtus a topos

„Zlatý dnes opravdu věk: i láska se získává zlatem / zlatu se dostalo dnes největší slávy a cti.“
„Aurea sunt vere nunc saecula: plurimus auro / venit honos, auro conciliatur amor.“¹

Účelem tohoto exkurzu je nashromáždit fakta potřebná pro srovnání Kollárova Předzpěvu s (především) antickými zobrazeními zlatého věku. Kapitola má tedy spíše sumarizační charakter a nečiní si nároky na vlastní badatelský přínos. Chce pouze v základních obrysech představit řecký mýtus o čtyřech lidských pokoleních, postihnout hlavní textovou tradici, ve které byl příběh dochován, a zejména se zaměřit na topiku, kterou tyto texty produkovaly.

Dnes již standardní Kerényiho příručka řecké mytologie² uvádí zlatý věk do souvislosti s dobou vlády Titána Krona. Ten byl jedno z početných dětí Úrana a Gaii, Nebe a Země, ale jedině on se na matčin popud odvážil svrhnout svého autoritářského otce a nastoupit na jeho místo. Kronos se bál opakování rodinné historie a proto své vlastní potomky preventivně požíral. Ani to ale nestačilo, aby po čase nebyl sám svržen nejmladším synem Diem, kterého matka Rhea lstí uchránila před osudem jeho starších sourozenců.

Kronos sice požíral své děti, ale za jeho vlády nastal na zemi zlatý věk. Když se rebelujícímu Diovi podařilo spícího otce spoutat, nenaložil s bezmocným bohem nijak zle, ale přenesl ho na samý konec světa, na Ostrovy blažených, kde i nadále zůstaly zachovány poměry, kterými se doba Kronovy vlády vyznačovala:

... na dosah měli

všecko dobré a sklizeň jim dávala plodivá země

od sebe sama, a hojnou a bujnou; oni se chutě

dělili o dílo v klidu v tom nadbytku všelikých darů,

bohati na stáda bravu a milí blaženým bohům.³

Zbytek světa byl ale s Diovým nástupem vystaven velkým změnám. Zatímco pod Kronovou vládou žili první lidé „jako bozi“,⁴ nové pokolení (stříbrný věk) pod vládou olympských bohů postrádalo ty nejlepší vlastnosti svých předchůdců, dokonce i úctu k bohům, a proto bylo

¹ Ovidius, *Umění milovati*, II, 277–278, drzá ovidiovská narážka na zlatý věk v době před nástupem jeho proaugustovského období, viz níže. Český překlad je dílem Rudolfa Mertlíka, viz Ovidius, *O lásce a milování*, Praha: Svoboda, 1969.

² Karl Kerényi, *Mytologie Řeků I. Příběhy bohů a lidí*, Praha: OIKOYMENH, 1996, zejména kapitoly *Příběhy Titánů*, p. 25 sqq a *Prométheus a lidské pokolení*, p. 158 sqq. Kerényi při shrnování řeckých mýtů spjatých se zlatým věkem vycházel primárně z Hésiodových *Prací a dnů*, které okrajově doplňoval i poznatky z Homéra nebo orfických spisů. Jednalo se o logickou volbu jak vzhledem k rozsahu, který Hésiodos mýtu o čtyřech lidských pokoleních věnoval, tak i protože jde o nejstarší dochovaný řecký text k tomuto tématu.

³ Hésiodos, *Práce a dny*, I, 116sq. Všechny použité citace tohoto díla jsou převzaty z překladu Julie Novákové (Hésiodos, *Práce a dny*, Praha: Odeon, 1976).

⁴ Hésiodos, *Práce a dny*, I, 112: „nejinak žili než bozi a neměli starostí v srdci...“

vyhlazeno. Třetí pokolení (bronzové) bylo ale ještě horší, nesmírně krvelačné, takže se nakonec samo vyhubilo. Názory na čtvrté lidské pokolení se různí: vlivný a zároveň nejstarší řecký vypravěč tohoto příběhu Hésiodos na toto místo lidské genealogie zařadil věk héroů, tedy především bojovníků od Tróje, kteří předchozí generaci ve všech ohledech převyšovali a po smrti zalidnili Kronovy Ostrovy blažených. Jiné verze ale na čtvrté místo kladou rovnou železnou plémě, které Hésiodos uvádí až jako páté a do něhož s velkou dávkou frustrace započítává i sebe a své současníky.⁵ Tito lidé svou morálkou potvrzují a zároveň dovršují sestupnou tendenci, kterou se kromě generace héroů lidská pokolení vyznačovala.

Tolik Kerényi mytolog. Filologičtější zaměřený Baldry⁶ se vydává po stopách nikoliv obrazu, ale samotného sousloví zlatý věk, a upozorňuje, že byt' nelze pochybovat o Hésiodově prvenství jako vypravěče mýtu v rámci dochované klasické literatury, on sám ještě označení zlatý věk vlastně vůbec nepoužívá. Přísně vzato se totiž zabývá charakteristikou oněch prvních lidí, tedy *zlatého pokolení*, a nikoliv jejich doby. Označení zlatý navíc logicky vyplývá spíše z pojmenování následujících pokolení, která byla nazvána podle užívaného kovu (tedy bronzu a železa), než z nějaké přímé souvislosti této generace se zlatem.

Hésiodos přitom podle Baldryho píše o čtyřech pokoleních způsobem, který dává tušit, že se nepředkládá nový příběh, ale obecně známá věc. Představa šťastné a bezstarostné existence někde mimo stávající krušný svět koneckonců patří ke kulturním univerzáliím. Právě vzhledem k četným paralelám zlatého věku či Ostrovů blažených v mytologiích Blízkého východu se v souvislosti s Hésiodem pravidelně mluví o orientálních vlivech.⁷ Ačkoliv moderní bádání může odkrýt řadu podobností se zapomenutými či Evropě dlouhou dobu neznámými mytologiemi, cestu do evropské literatury mladší doby řeckému zlatému věku pravděpodobně otevřela podobnost s jedinou z nich. Život na Ostrovech blažených, této rezervaci zlatého věku, totiž připomíná biblickou rajskou zahradu:

„I vytvořil Hospodin Bůh člověka, prach ze země, a vdechl mu v chřípi dech života. Tak se stal člověk živým tvorem. A Hospodin Bůh vysadil zahradu v Edenu na východě a postavil tam člověka, kterého vytvořil. Hospodin Bůh dal vyrůst ze země všemu stromoví žádoucím na

⁵ Hésiodos, *Práce a dny*, 1, 174sq: „Kěž jsem se neoclt já mezi muži pátého věku, / kéž jsem umřel dřív nebo přišel na svět až potom!“

⁶ H. C. Baldry, Who invented the Golden Age?, *The Classical Quaterly*, 2, New Series (1952), p. 83–92.

⁷ Viz Luciano Canfora, *Dějiny řecké literatury*, 3. revidované vydání, Praha: KLP, 2009, p. 60–61, poněkud konkrétněji pak také Peter Walcot, *Hesiod and Near East*, Cardiff: University of Wales Press, 1966.

*pohled, s plody dobrými k jídlu, uprostřed zahrady pak stromu života a stromu poznání dobrého a zlého.*⁸

Člověk stvořený z boží vůle, prostředí, vytvořené toutéž vůlí přímo pro dokonalý, bezstarostný život. Shoda v topice později umožnila christianizaci antických textů a splynutí tradic.⁹ Tato historicky daná neoddělitelnost židovsko-křesťanské a antické vize může být pro naši pozdější práci s Kollárovým Předzpěvem problematická, neboť původ Kollárem využitě motiviky nemusí vyznívat jednoznačně.

Ona christianizace se ale spíše než Řeka Hésioda týkala mladších latinsky píšících autorů, protože řečtina si během středověku nedokázala na západě udržet svůj status všeobecně známého kulturního jazyka. Právě tito římsští autoři také transformovali tradiční Hésiodův koncept do podoby, která dala vzniknout dodnes známé a nadužívané floskuli o zlatém věku. Baldryho evidence starších dokladů z řecké a římské literatury ukazuje, že běžnější a původnější označení pro prvotní blaženou existenci než zlatý věk byl u Řeků *Kronův věk* a u Římanů pak *vláda Saturnova (Saturnia regna)*.¹⁰ Jeví se jako logické, že křesťanský věk upřednostnil název, který se neopíral o pohanské božstvo, Kronos / Saturnus byl ale navzdory tomu z této fráze pozvolna vyobcován již v předkřesťanské antice. Posun od hésiodovské generace k nám známému věku, tedy od lidí k epoše, byl podle Baldryho pravděpodobně podnícen nejednoznačností latinských výrazů *aetas* a *saeculum*, které mohou být chápány obojím způsobem.

Nejdůležitější římsští básníci, o které se Baldry v rámci svého šetření opírá, si nebyli časově nijak vzdáleni. Jednalo se především o zástupce generace, která se v literárních dějinách dočkala právě toho postavení, pro něž sama pomáhala ustálit frázi – jejich doba představovala zlatý věk římské literatury.

Okolo přelomu letopočtu se v Římě vytvořilo obzvlášť příhodné klima pro kulturní růst. Císař Augustus tehdy stabilizoval římskou říši po dlouhém období krvavých a demoralizujících občanských válek. Při upevňování státu a společnosti dospěl k potřebě pevné národní identity, zakotvené v systému osvědčených morálních hodnot. Vytváření a upevňování národního mýtu se neobešlo bez opory v literární tvorbě a bez hledání zdrojů v římské minulosti, nejlépe takové, která dalece předcházela občanským válkám s jejich spornými hrdiny. Paradoxně tak nastala situace nikoliv nepodobná evropským národním obrozením devatenáctého věku, kdy

⁸ Gen. 2, 7–9, citováno dle českého ekumenického překladu.

⁹ Celkem podrobně se tímto procesem zabývá Jean Delumeau, *Dějiny ráje. Zahrada rozkoše*, Praha: Argo, 2003, zejména v kapitole 1. *Splyvání tradic: od Mojžíše a Homéra ke sv. Tomáši Akvinskému*, p. 11–30.

¹⁰ Římský bůh Saturnus byl ztotožněn s řeckým Kronem.

byla národní identita vytvářena reinterpretací minulosti, podepřena literární tvorbou a vyslovena v konfrontaci s cizími prvky:

„Nová politika byla ztělesněním národního a římského ducha. Kontakt s cizí řeckou civilizací původně vyburcoval Římany k tomu, aby si uvědomili jedinečný charakter svého národa. Když převzali a přizpůsobili si vše, co jim Helénové mohli dát, utvářeli své dějiny, tradice a koncept římanství v úmyslném protikladu k tomu, co bylo řecké. Z aktijské války, šikovně přeměněné na spontánní vlastenecký počín, se stal mýtus spásy, který pozvedl pocit římské národní hrdosti k obdivuhodné, ba dokonce groteskní intenzitě.“¹¹

Římský národní mýtus vyrostl na adoraci dávných konzervativních hodnot zemědělsko-vojenského společenství, kterým však Římané byli nanejvýš do konce punských válek.¹² Augustův pokus o restauraci těchto hodnot v praxi sice selhal, našel ale podporu mezi římskými tvůrci, jejichž ochota byla často podpořena také jejich vtažením do sítě ekonomické patronace. V době Augustovy vlády tak vzniká mimo jiné národní epos *Aeneis*¹³ jako odpověď na řecké homérické eposy i vysoce návodné Horatiovy Římské Ódy.¹⁴

Pro oprášení mýtu o zlatém věku tedy nemohla nastat příznivější atmosféra. Augustova doba sebe samu inscenovala jako návrat tohoto blaženého času dávných počátků. Topika spjatá se zlatým věkem prorůstá napříč tehdejší literární produkcí a lze ji snadno identifikovat zejména u obou hlavních nositelů augustovských ideálů, Vergilia a Horatia. Vedle oprášení této motiviky a průhledných narážek se mýtus o zlatém věku dočkal ale i celého nového zpracování, „*po Hésiodovi nejúplnějšího ze všech popisů po sobě následujících věků lidstva*“.¹⁵

¹¹ Ronald Syme, *The Roman Revolution*, Oxford: Oxford University Press, 1939, p. 440: „The new policy embodied a national and a Roman spirit. The contact with the alien civilization of Greece originally roused the Romans to become conscious of their own individual character as a people. While they took over and assimilated all that the Hellens could give, they shaped their history, their tradition and their concept of what was Roman in deliberate opposition to what was Greek. Out of the war of Actium, artfully converted into a spontaneous and patriotic movement, arose a salutary myth which enhanced the sentiment of Roman nationalism to a formidable and even grotesque intensity.“

¹² Punské války, 264–146 př. n. l., série tří válek mezi Římem a Kartágem, díky níž Řím ovládl celé Středomoří a dosáhl tak na velmocenský status, který byl spojený se skokovým nárůstem bohatství. Právě v přepychu přitom klíčoví římstí historici spatřovali jednu ze zásadních příčin úpadku mravů, viz např. Sallustius, *Catilinovo spiknutí* 9–12; podobná kritika změkčilosti zapříčiněné přílišným luxusem také viz Tacitus, *Germánie*, *passim*.

¹³ *Aeneis* ukázala Římany a především vládnoucí rod jako potomky utečenců z Tróji, kteří byli k ovládnutí Itálie předurčení božím záměrem, viz G. B. Conte, *Dějiny římské literatury*, Praha: KLP, 2003, p. 267 sqq.

¹⁴ Jako Římské Ódy jsou označována Horatiova *Carmina* III, 1-6, malý básnický cyklus s národní a občanskou tematikou. Jeho stručné hodnocení i bližší charakteristiku jednotlivých témat nabízí G. B. Conte, *Dějiny římské literatury*, p. 292 sqq.

¹⁵ H. C. Baldry, *Who invented the Golden Age?*, p. 89.

Jeho autorem je Publius Ovidius Naso, mladší současník výše zmíněných augustovských básníků. Ovidius již nepatřil ke generaci, na kterou bezprostředně dopadla tíha válečných let. Vlna vděku vůči císaři Augustovi jako mírotvorci ho tedy minula, on sám se v počátcích básnické kariéry svým dílem z Augustova národního programu vyděloval. Série jeho příruček o flirtování jako by přímo zlehčovala augustovskou konzervativní morálku a i jeho počáteční potýkání s mytologickou látkou upřednostňovalo jiné než národní aspekty.¹⁶ Potom se ale Ovidius rozhodl vytvořit jakousi protiváhu Aeneidy, jiný typ velké epiky, a přiklonil se ke zpracování celého kompendia početných řeckých a římských mytologických příběhů.

Jeho *Proměny* jsou tedy především monumentální katalog antické mytologie, který si svou celistvost udržuje – někdy spíše formálně – ústředním motivem proměny a také vytvořením chronologické linky, která vede dění od počátku světa až po básníkovu současnost. *Proměny* jako encyklopedie řecko-římské mytologie jistě do hloubky postihly základy antické kultury, nicméně k národnímu programu se v dobovém kontextu nehlásily nijak vehementně (pokud Ovidius sledoval touto knihou budování jakéhokoliv kultu, pak to byl zejména jeho vlastní kult jako básníka).¹⁷ Teprve až poslední patnáctá kniha s apoteózou Augustova vzoru a adoptivního otce Caesara¹⁸ přitakává dobové vlně, když heroizuje nedávnou minulost a vztahuje ji k mytologickému bezčasí. Přesto ale bývá závěr *Proměn* moderními badateli někdy také znevažován jako nepovedený¹⁹ či dokonce podezříván ze subverzivního a naprosto nepřijatelného ironizování císařské rodiny.²⁰ Pro takové interpretace mohou být ale i jiné než čistě literární podněty. Ovidius se totiž později z dosud neobjasněných příčin císaři znelíbil a zbytek života strávil ve vyhnanství. A teprve díla napsaná v thrácké Tomidě přinášejí zcela konformní a mnohdy vyloženě panegyrické obrazy Augusta,²¹ které se ale míjely účinkem a básníkovi k návratu domů nepomohly.

¹⁶ Do této skupiny patří díla jako *Umění milovati* a *Léky proti lásce*; mytologické příběhy posloužily jako základ jeho *Listům heroin*, které předkládaly milostné dopisy známých hrdinek řecké mytologie.

¹⁷ Viz *Epilog k Proměnám* (XV, 871–879): „Již jsem dokončil dílo, jež ani hněv Jovův ni oheň / nezničí nikdy, ni meč, ni doba svým hlodavým zubem. / Až bude chtít onen den, jenž na mé jen tělo má právo / dobu života mého, již neznám, ať vymezí pro mne, / já přece lepší svou částí se vznesu až na hvězdné nebe, / věčná bude má pověst a jméno mé nezničitelné: / všude po celém světě, jenž římskou je ovládnán mocí, / lidé budou mě číst, a mají-li zrnko jen pravdy / proroctví věštců, já budu žít pověstí po všechny věky.“ Překlad Ivana Bureše, in: Ovidius, *Proměny*, Praha: Svoboda, 1974.

¹⁸ Ovidius, *Proměny* XV, 871–879.

¹⁹ Peter Toohey, *Reading Epic: An Introduction to the Ancient Narrative*, London: Routledge, 1992, p. 154.

²⁰ Např. Carrol Moulton, *Ovid as Anti-Augustan: Met. 15. 843–79*, *The Classical World* 67 (1973), p. 4–7.

²¹ Jedná se o díla *Tristia* (*Žalozpěvy*) a *Epistulae ex Ponto* (*Listy z Pontu*). Přehled Ovidiových obrazů císaře podává Kenneth Scott, *Emperor Worship in Ovid*, *Transactions and Proceedings of American Philological Association*, 61 (1930), p. 43–69.

Přestože se Ovidiův text stane východiskem pro celou následující kapitolu, kde mu bude věnován náležitý prostor, je na místě předeslat některé postřehy již teď. Ovidiovu verzi lze jistě vnímat jako poctu Hésiodovi,²² zároveň je ale možné pozorovat při srovnání obou zpracování jisté významové posuny. Hésiodos se soustředí na charakterové proměny jednotlivých generací, poctivě u každého pokolení uvádí jeho posmrtné osudy a zejména se zajímá o lidské vztahy k bohům. Ovidiova verze je naproti tomu poměrně sekularizovaná, Hésiodův pojem *theoi*, *bozi*, nemá v celém úseku o čtyřech věcích člověka v podstatě žádný ekvivalent. Jedinkrát v celém textu se objevuje výraz nebešťané, jde přitom ale o aluzi na Hésiodův závěr:

Tehdy už od země širokých cest se k Olympu vznesou,
rouchem běloskvoucím si halíce spanilé tělo,
do sboru nesmrtelných a samotny nechají lidi
Stud a Spravedlnost; i nezbude smrtelným lidem
nic než bída a žal – a nebude pomoci od zla.²³

Ovidiova verze:

Po zbožnosti se šlape a panenská bohyně Diké
Poslední z nebešťanů zem opouští, prosáklou krví.²⁴

Pokud se Ovidius zmiňuje o konkrétních jednotlivcích z řad nebešťanů, nejčastěji o Iuppiterovi, málokdy ho nechá působit ve větech v roli agens. Změny, které jsou u Hésioda zcela nezakrytě vykládány jako zásah bohů, tak Ovidius často popisuje bez tohoto důrazu, např. „a stříbrné potomstvo vzešlo“²⁵ namísto „druhé pokolení... potom stvořili bozi.“²⁶ Hésiodův důraz na božské zásahy a upadající charakter lidské rasy ustupuje v Proměnách na jedné straně důkladnějšímu a rozsáhlejšímu líčení přírody, na straně druhé také ale líčení různých atributů rozvíjející se civilizace. Stejně jako při charakterizaci povahy jednotlivých pokolení upřednostňuje Ovidius i v obou těchto případech spíše mikronaraci před řetězením abstrakt. Příkladem mohou být epizody s různými aktéry (namátkou mořeplavci, horníci, rodinní příslušníci), které mají za úkol vylíčit mravní zpustlost železného pokolení:

„Manželce hrozí muž a ona zas manželi zhoubou,
Ukrutné macechy mísí své smrtelné jedy a syn

²² Viz H. C. Baldry, *Who invented the Golden Age?*, p. 89.

²³ Hésiodos, *Práce a dny*, 197–201.

²⁴ Ovidius, *Proměny* I, 149 sq., Diké je bohyně spravedlnosti.

²⁵ Ovidius, *Proměny* I, 114.

²⁶ Hésiodos, *Práce a dny*, 127 sq.

se předčasně pídí, co roků má otec mu naživu zůstat.²⁷

Hésiodos tedy líčí spíše činy bohů a Ovidius mnohem více ty lidské. I to je možno považovat za další, byť spíše méně významnou výhodu Ovidiova textu pro pozdější christianizaci.

Růst prostoru, který je u Ovidia věnován líčení krajiny zlatého věku, nás přivádí k poslednímu bodu této kapitoly. Je jím charakteristická topika a metaforika, která umožňuje ozvukům tohoto mytologického příběhu rezonovat v dalších textech a žánrech, mnohdy i časově a charakterově poměrně vzdálených. Není přitom cílem podat kompletní katalog Ovidiem užitých motivů. Vedle zásadního topos *locus amoenus* bude pozornost zaměřena pouze na body styčné s Kollárovým Předzpěvem.

***Locus amoenus* – místo líbezná**

„Věčné trvalo jaro a mírný západní větřík
ovíval vlahými vánky ty bez semen vyrostlé květy.

Brzy i plodiny nesla zem doposud nezorávaná,
pole, ač nepřeorané, se bělalo těžkými klasy.

Tady potoky mléka, tam potoky nektaru tekly,
z věčně zelených dubů med žlutavý po kapkách kanul.²⁸

Při popisu přírodních podmínek za zlatého věku Ovidius využívá obvyklý topos *locus amoenus*, tedy místo líbezná. Podle Curtia, který tento topos zařadil do své Evropské literatury a latinského středověku,²⁹ se k jeho charakteristickým atributům řadí strom poskytující stín, pramen, trávník s květy či mírný větřík.³⁰ Popisy ideální krajiny podle tohoto vzoru pak Curtius nachází na mnoha místech v Odyssei i v dlouhé tradici antické pastorální poezie. Jeho seznam se přitom do jisté míry kryje s katalogem citovaných míst, o která se opírá i Rhiannon Evans ve své monografii *Utopia Antiqua*.³¹ *Locus amoenus* se tak stává svorníkem mezi nejméně dvěma typy idealizujících narativů evropské literatury.

První z nich je pastorála. Řecký básník Theokritos ze Syrakus tento žánr ustanovil, jeho římský následovník Vergilius se pak zasloužil o zrod kanonické podoby, která dlouhodobě ovlivňovala četné renesance tohoto žánru v evropské literatuře. Pastorální poezie bývá

²⁷ Ovidius, *Proměny* I, 146–148.

²⁸ Ovidius, *Proměny* I, 107–112.

²⁹ Ernst Robert Curtius, *Evropská literatura a latinský středověk*, Praha: Triáda, 1998, p. 203.

³⁰ Pozdější antické poetiky charakteristiku *locus amoenus* rozšířily o značný počet dalších prvků, viz Jiří Šubrt, *Locus amoenus v antické literatuře*, in: Jiří Šubrt & Jiří K. Kroupa (eds.), *Locus amoenus - místo líbezná: symposium o české hymně* Praha 27. 10. 1993, Ústav pro klasická studia AV ČR a Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha: KLP, 1994, p. 17 sqq.

³¹ Rhiannon Evans, *Utopia Antiqua. Reading of the Golden Age and Decline at Rome*, London: Routledge, 2008.

pověštinou spojována s idealizovanými obrázky ze života pastýřů, kteří se uprostřed vstřícné přírody oddávají šlechetné lásce a poezii. Je to ovšem představa poněkud zploštělá.

Terry Gifford, jeden z badatelů, kteří se návratem k antickým autorům chtějí dobrat podstaty novějších forem pastorální literatury včetně ryze soudobých enviromentalistických narativů,³² upozorňuje na ambivalentnost bukolického žánru, která je patrná již u zakládajících theokritovských idyl. Dualita města a venkova, silně idealizovaný obraz pastýřského života prostupovaný občasnými realistickými postřehy, střídání oslavných básní i žalozpěvů podle něj pak potvrzují tezi, že pro pastorální prostor je základní napětí.³³

Popisy spokojeného života hudbymilovných pastýřů mohou působit – zejména v pozdější pokleslé tradici - nezáživně a nekonfliktně,³⁴ po zasazení do mimoliterárních kontextů je ale patrné, že naprosto nejde o takto bezelstný žánr. Pastorála popisuje idealizovaný život na venkově, již od Theokrita je ale psána pro městské publikum. Je tedy vhodnou půdou pro implicitní (nebo koneckonců i explicitní) kritiku městské společnosti. Gifford pozoruje návrat k pastorálnímu žánru tam, kde vznikne poptávka po umírněné kritice bez revolučních ambic (týkalo se to například anglických augustovských básníků, kterým pastorála „umožnila kritizovat establishment, ale zároveň varovat před radikálními společenskými změnami“).³⁵ Pastorála totiž vědomě konstruuje ideální svět jako únik od světa reálného, a to jak od světa skutečných pastýřů, chudých, hrubých, nevzdělaných, tak i od světa zhýčkané městské společnosti.

Již zmíněnou oscilaci pastorály mezi realistickým a idealizujícím zobrazením venkova využil i Vergilius, když obě tendence rozštěpil do dvou samostatných směrů: vytváří jednak realističtější pojatá Georgika v duchu hésiodovské tradice, jednak Eklogy, pro které je typická větší distance od skutečnosti a vyšší míra literárnosti. Georgika oslavují venkovskou komunitu jako zdroj hodnot, přičemž za jednu z největších považují těžkou práci v zemědělství (v tomto důrazu na námahu a jejím pozitivním hodnocení spočívá také ona návaznost na Hésioda, zároveň se ovšem učiní zadost i novému římskému národnímu programu). Eklogy jsou naproti tomu prostor básnivosti, jemuž pro pastorálu tradiční souboje

³² Terry Gifford, *Pastoral*, London: Routledge, 1999.

³³ Gifford tuto tezi přebírá od Fredericka Garbera: Frederick Garber, *Pastoral Spaces*, *Texas Studies in Literature and Language* 30 (1988), p. 431–460, citováno podle Terry Gifford, *Pastoral*, p. 17.

³⁴ „Již tak dost zjemnělí rokokoví pastýři a pastýřky, přizdobeni laciným sentimentem stali se už jen okrasnými panáčky, kteří bezmocně natřásají své úbory na kredencích parádních pokojů a v slzách si padají do náručí v kalendářových idylických povídkách.“ Viz Eva Kuťáková, *Příroda a básník*, in: *Písňe pastvin a lesů*, Praha: Svoboda, 1977, p. 7–15.

³⁵ Terry Gifford, *Pastoral*, p. 52.

ve zpěvu a kompozici mezi jednotlivými pastýři poskytují vynikající záminku pro mimořádnou básnickou exhibici.

Vergilius ale pastorálu vzdálil jejím realističtějším polohám i jinak. Její dějiště přesunul z Theokritovy Sicílie do Arkadie, která v pozdější tradici s pastorálou zcela neodmyslitelně splynula. Reálná Arkadie je přitom hornatý a neúrodný kraj, který se svou podobou na míle vzdaluje jak slunné a úrodné Sicílii, tak i typizované ideální krajíně *loci amoeni*. Arkadie pastorále vyhovovala nikoliv jako skutečně existující krajina vykazující prvky předepsané topikou líbezného místa, ale jedinečně jako objekt básnické imaginace. Byla k tomu předurčena jako domovina boha Pána i jako vlast poměrně zaostale žijících Arkadů, kteří v některých mýtech vystupují jako nejstarší obyvatelé Země.

Kunsthistorici Erwin Panofsky³⁶ a Simon Schama³⁷ se ve svých studiích o četných Arkadiích pozdějšího evropského malířství, literatury a dokonce i zahradní architektury dovolávají právě Vergiliovy Arkadie jako zásadní metamorfózy zlatého věku, která si z protichůdných zpráv a představ o tomto zapadlém horském regionu vybrala pouze ty nesoucí se v duchu tzv. *soft primitivismu*³⁸: prostě vedený život je vnímán jako pokračování úctyhodné tradice čerpající ještě z doby radostného mládí lidstva a jako takový je také očištěn ode všech barbarských projevů (zvířecost je naopak charakteristická pro *hard primitivismus*). Také je vyzdvížena muzikálnost a líčení arkadské přírody se vydává přímo cestou čiré fikce.

Literární Arkadie je tedy čistý konstrukt, je to krajina, která se stala mýtem, respektive mýtus, který si přisvojil reálné jméno.³⁹ K tenzím, které byly do Arkadie jako ideální pastorální krajiny zakomponovány již v antice, je ale nutné připočítat ještě jednu, zhuštěnou do slavného hesla *Et in Arcadia Ego*. Arkadie nabízí možnost úniku, odpočínutí od komplikovaného selhávajícího světa - nejedná se ale o únik absolutní, protože i tady číhá smrt (tedy čtení ve smyslu *Já – rozuměj Smrt – jsem dokonce i v Arkadii*). O zrodu tohoto elegického momentu uprostřed idylly a jeho ozvucích v evropském malířství pojednává zejména Panofsky, který svou studii o Poussinovi a elegické tradici zároveň dokládá, jak se pastorála v evropské

³⁶ Erwin Panofsky, *Et in Arcadia Ego: Poussin a elegická tradice*, in: *týž, Význam ve výtvarném umění*, Praha: Malvern 2013, p. 331–360.

³⁷ Simon Schama, *Krajina a paměť*, Praha: Argo, 2007, p. 561 sqq.

³⁸ Dvojitá konstrukce primitivního života jako „hard“ a „soft“, na kterou se odvolává Panofsky ve svém známém eseji o Arkadii (srov. pozn. 36), je přejata i z jinde hojně citované knihy Arthur O. Lovejoy & George Boas, *Primitivism and related Ideas in Antiquity*, Baltimore–London, John Hopkins University Press, 1935, která ale bohužel není v ČR dostupná.

³⁹ O Arkadii jako komponované literární krajíně zejména Thomas G. Rosenmayer, *The Green Cabinet. Theocritus and the European Pastoral Lyric*, Los Angeles, University of California Press, 1969, v kapitole 11. *Arcadia*, p. 232 sqq.

kultuře stabilizovala nejen jako nekomplikovaná statická idyla, ale také jako zdroj jistého elegického napětí, jako idyla znovu a znovu zneplatňovaná a znejišťovaná.

Je-li pro pastorálu zásadní pnutí mezi reálným a idealizovaným, pak zde vyvstává i základní spojnice s dalším typickým místem výskytu topos *locus amoenus*. Vedle pastorální poezie totiž prorůstá jen stěží uspořádatelným amalgámem různých filozofických, etnografických a cestopisných antických textů spojených zejména jistým smyslem pro utopii, kterou, řečeno slovy Sylvy Fischerové, „charakterizuje její podléhání ústřední tenzi mezi bytím a idealitou, mezi tím, co je, a tím, co býti má.“⁴⁰ Spadají sem proto Platónovy politické spisy Ústava a Zákony s jejich návrhy ideálního uspořádání lidské společnosti i dialogy Tímaios a Kritias se slavným mýtem o Atlantidě, stejně jako fiktivní zprávy o cestách po vzdálených fantastických krajích od Iambúla nebo Euhéméra.⁴¹ Určitou míru utopičnosti pak můžeme najít i v Tacitově Germanii,⁴² tak důležité pro J. G. Herdera a tím pádem i pro Kollára, která sice líčí zcela reálné Germány a jejich způsob života, ovšem zejména kvůli nastavení zrcadla zhýčkané městské římské společnosti. Zachovává tedy ono často zmiňované pnutí mezi venkovem a městem i oslavu primitivního života.

Locus amoenus lze tedy jistě vnímat jenom jako vybledlý emblém, jako „otřelé literární klišé“,⁴³ které se v textech vyskytuje často jenom jako zdobný prvek. Přesto za sebou ale táhne celý tento řetěz konotací a aluzí, které mu dovolují kdykoliv využít jeho potenciál idylický, ale také elegický a utopický.

Mořeplavba

I mořeplavba se dostala na Curtiův seznam společných míst⁴⁴ původně jako metafora tvůrčího procesu s jeho mnoha úskalími. Ovšem tento antický topos zažil velkou renesanci (ale také posuny a rozšiřování významu) v religiózně založeném středověku, na prahu novověku s jeho zámořskými objevy a zejména v moderně, což samo o sobě dostatečně ilustruje jeho tvárnost a schopnost provokovat lidskou obraznost. Moře a nebezpečná plavba po něm totiž „jako

⁴⁰ Sylva Fischerová, Utopie a topos aneb topika utopiky, in: Jiří Starý & Sylva Fischerová (eds.), Mýtus a geografie. Svět, prostor a jejich chápání ve starších i novějších kulturách, Praha: Hermann a synové, 2008.

⁴¹ Utopie má tedy již od svých počátků často formu cestopisu, jak upozorňuje Patrik Ouředník, Utopus to byl, kdo učinil mě ostrovem. Pokus o vymezení jednoho žánru, Praha: Torst 2010, který také předkládá zajímavý katalog utopických textů nejen antické provenience—p. 211.

⁴² Tacitus, *Germánie*, in: Z dějin císařského Říma, přel. Václav Bahník, Antonín Hartmann a Antonín Minařík, Praha, Svoboda 1976.

⁴³ Jiří Šubrt, *Locus amoenus* v antické literatuře, p. 17.

⁴⁴ Ernst Robert Curtius, *Evropská literatura a latinský středověk*, p. 144.

žádné jiné dokáže ztvárnit podoby lidské existence, či spíše lidského údělu s jeho zřejmými i skrytými nástrahami.“⁴⁵

V Ovidiově ztvárnění mýtu o čtyřech lidských pokoleních patří mořeplavba do okruhu návratných motivů, které charakterizují železný věk a jejichž absence určuje věk zlatý:

„Dosud nesestoupila z hor domácích do plyných proudů
pinie, stesaná v loď, chtěc navštívit daleké kraje;
jiné přímořské břehy než svoje neznali lidé.“

Železný věk:

Plavec svěřoval větrům, ač doposud dobře je neznal,
plachty – a lodní kýly, jež na horách vysokých dlouho
strměly, v neznámých proudech se stávaly tančící hříčkou.⁴⁶

Poměrně nápadný je zde důraz na materiál, ze kterého jsou lodě vyrobeny. Nebylo by ale moudré dešifrovat ony opakované zmínky o horských borovicích jako důkaz přebujelého ekologického citění. To se u řeckého člověka totiž nerozvinulo dostatečně na to, aby se kácení stromů právě pro námořní účely nestalo snad největší ekologickou katastrofou starověku.⁴⁷

Mnohem pravděpodobnější jsou kulturní a literární motivace.

Zlatý věk lze spíše popisovat než o něm vyprávět, je to statická utopie, jejíž nehybnost mořeplavba ruší, protože do ní přináší pohyb, tedy změnu. Nejde přitom jenom o pohyb ve smyslu fyzikálního jevu, ale také o pohyb myšlenek, znalostí, o objev jinakosti a obecně alternativ. Možná proto si Řekové spojovali konec zlatého věku právě s vynálezem mořeplavby a se sestrojením první lodi, totiž Argo, která se vypravila do neznámé daleké Kolchidy a kromě zlatého rouna odtud přivezla i Médeu, barbarku, která byla schopná zabít vlastní děti.⁴⁸

Tomu ostatně nahrává i způsob, jakým Ovidius využívá motivy související s mořeplavbou při popisu zlatého věku. Klade důraz na pohyb (*pinie nesestoupila*) a změny s ním spojené, využívá antitetičnost (*domáci* vs. *daleké, svoje* vs. *jiné*). Proměna borovice v lodní kýl tady znamená změnu přirozeného stavu věcí, překročení daných mantinelů.

⁴⁵ Světlana Ondroušková, *Loď jako prostor střetávání života a smrti: nautická metaforika v literární moderně*, Praha 2013, nevydaná diplomová práce, p. 8.

⁴⁶ Ovidius, *Proměny* I, 94–96 a 132–134.

⁴⁷ K této přeci jen komplikovanější problematice viz Jarmila Bednaříková & Lubor Kysučan, *Mezi uctíváním a drancováním–vztah k lesu v klasickém starověku*, in: Pavel Klvač (ed.), *Člověk a les*, Brno, Masarykova univerzita 2006, p. 18–27.

⁴⁸ Eurípidés, *Médea*, in: *Trójanky a jiné tragédie*, přel. Ferdinand Stiebitz a Olga Valešová, Praha, Svoboda 1978.

Když se potom k těmto motivům Ovidius vrací při popisu železného věku, vybírá si zejména ty aspekty nautické metaforiky, které se později tolik zavděčily (post)modernistické obraznosti: je to proměnlivost a nevyzpytatelnost moře, mořeplavba jako cesta do neznáma, jako ochota vydat se všanc silám, které člověk nedokáže ovládat ani předvídat jejich chování, jako nezměrné riziko podstupované slabými a přesto troufalými. Verše navozují pocit až existenčního ohrožení. Chybí tedy oslava takového počínání.

Zemědělství

„Sama i země netknutá rádlem a nevzdělávaná,
od pluhů neporaněná, vše dávala z vlastní své vůle.“⁴⁹

Během zlatého věku zemědělství neexistovalo, nebylo ho vůbec zapotřebí. Země totiž spontánně plodila a lidstvo dokázalo pohodlně žít jen z toho, co se samo urodilo. Tato představa patří k tomu nejtradičnějšímu arzenálu představ o zlatém věku či ráji – vždyť i v Bibli je zemědělství na člověka sesláno až jako trest za ochutnání zakázaného ovoce. Zajímavější je proto spíše představa orby jako činnosti, která zemi zraňuje, jako násilného aktu (vojenského, možná ale dokonce sexuálního⁵⁰), skrze níž jsou zemědělství připisovány negativní konotace. Chybí aspekt prospěšnosti zemědělství a práce vůbec pro morální rozvoj člověka, který Ovidia asi nejvíce vzdaluje původnímu Hésiodovu ztvárnění a na něj navazující vergiliovské tradici.

„Půdu, všem společnou dřívě, jak vzduch byl a sluneční světlo,
měřič přeopatrný už vymezil hranicí dlouhou.“⁵¹

Navazující pasáž o železném věku pak v souvislosti se zemědělstvím otevírá i nově vzniklou otázku soukromého vlastnictví, která obecně bývá úhelným kamenem mnoha utopických projektů.

Metalurgie

O kovy se opírá už základní metafora spjatá s mýtem o čtyřech lidských pokoleních, kde kovy slouží v prvním plánu jako ukazatele jakosti. V případě posledních dvou generací ale nejde jen o hodnotící aspekt, ale také zcela nemetaforicky o těžbu reálných kovů využívaných

⁴⁹ Ovidius, *Proměny* I, 101 sq.

⁵⁰ Zemi jako pannu a orbu jako násilný sexuální akt chápe mnoho antických autorů napříč žánry, staletími i konfesemi, srov. např. Aristofanés, *Lýsistrata* 1173 (k zemědělským činnostem jako metafoře sexuálního styku srov. obecně Jeffrey Henderson, *The Maculate Muse: Obscene Language in Attic Comedy*, Oxford–New York: Oxford University Press, 1991, p. 166–169) a Tertullianus, *O Kristově těle* 17,3 („pannou byla země, tehdy ještě neznásilněná lidskou prací“; přel. Petr Kitzler, *O Kristově těle*, Praha, OIKOYMENH, 2015).

⁵¹ Ovidius, *Proměny* I, 135 sq.

člověkem. Lidská znalost metalurgie ovšem neotevívá dveře pokroku, ale pouze účinnějšímu násilí. První a zcela zásadní výrobky, které z těchto kovů vzejdou, budou totiž zbraně:

„Srázný hluboký příkop až dosud nesvíral města,
lidé neznali dosud ni polnic ni točivých rohů,
nebylo přilbic ni mečů a lidstvo neznalo válek,
bezstarostně a klidně čas všechen trávalo v míru.“⁵²

Právě u metalurgie také vrcholí linka, která představuje civilizaci a techniku jako násilí proti planetě Zemi. Jde o stupňované využívání přírodního bohatství v rozporu s jeho předurčeným smyslem: borovice měly podle přirozeného řádu věci růst na horách, ale lidským důvtipem byly přeměněny na nástroj potřebný pro další překračování člověku určených mezí. Zemědělství už potom není jen svévolné nakládání s jejími dary, ale přímo zemi zraňuje. Pakliže je toto zranění stále ještě pouze povrchové, o hloubkové těžbě kovů ukrytých v nitru země už je nutné uvažovat jako o ničivém, brutálním zásahu. Rostoucí lidské dovednosti a znalosti jsou tedy představovány jako neustálé překračování tabu, jako hrubé a nikdy nekončící posunování limitů. Vědění není zmíněno explicitně, ale rozhodně se s ním pracuje jako s něčím zhoubným.

Nakonec se během líčení *dance macabre* železného věku objevuje znovu i zlato, ovšem tentokrát nikoliv jako metafora:

„*Ne však obilí jen a povinné pokrmy člověk
od země bohaté žádal – i do nitra země se vniklo:
bohatství kovů, jež k špatností svádí, teď dolují lidé,
kovů, jež ukryla země až do hloubky k podsvětním Stínům.
Již je tu železo zhoubné a železa zhoubnější zlato,
kruté vzcházejí války, jež bojují obojím kovem.
Ruce plničké krve již mávají řinčící zbraní.*“⁵³

Zlatý věk je tedy jeden z mnoha utopických obrazů ztraceného ráje, který se snaží zodpovědět otázky po ideální podobě existence, nebo možná po podstatě lidské přirozenosti. Nebývá ovšem líčen jenom jako statický obraz, ale jako součást příběhu o lidském pádu,⁵⁴ ve kterém hrají fenomény obvykle vnímané jako motor civilizačního pokroku ryze negativní roli. Jako jistá výjimka může být vnímáno zemědělství, v jehož případě se vytvořila dvojí tradice. Samozřejmou výbavou představ o zlatém věku je zobrazení přírody jako živné matky spolu s

⁵² Ovidius, *Proměny* I, 97–100.

⁵³ Ovidius, *Proměny* I, 137–143.

⁵⁴ Viz Rhiannon Evans, *Utopia antiqua*, kap. Myths of the age and decline, p. 31 sqq.

vytvořením jejího ideálního obrazu a zrovna tak vykreslení prvních lidí jako prostých všech negativních vlastností. Zlatý věk se tedy podobá pastorální idyle, je ovšem ještě nedosažitelnější než ona, protože ta nabízí alespoň dočasný únik.

Bylo také poukázáno na ty motivy a metaforiku, které mohou – jak se vynasnaží ukázat následující kapitola – mít paralelu v Kollárově Předzpěvu ke Slávy dceři a které čtenáře navedou k vnímání tohoto textu jako elegie nad ztraceným zlatým věkem Slovanstva.

Ovidiův popis zlatého věku z Proměn a Kollárův Předzpěv

„Ovida však, kterého jiní pilně čítávali, já, ačkoliv jsem cítil, že co do řeči nejlatinštější jest, předce nemohl jsem jej vystáti, pro jeho jakousi povrchnost, jednotvárnost a jednostrannost, která to činí, že kdo jednu jeho báseň čítal, zná již celého Ovida.“¹

Jádrem této kapitoly je komparace Ovidiova líčení zlatého věku tak, jak je popsáno v Proměnách, s Kollárovým Předzpěvem ke Slávy dceři. Tato volba musí být samozřejmě nejprve zdůvodněna, její oprávněnost se ovšem nejlépe prokáže až ze samotného rozboru témat a motivů užitých v obou textech. Výsledky této komparace by měly posloužit jako dostatečný podklad pro pokus přečíst Kollárův Předzpěv jako svého druhu žalozpěv nad ztraceným zlatým věkem Slovanstva.

V předchozí kapitole byl zlatý věk představen jako součást mytického vyprávění o čtyřech lidských pokoleních, který se v antické literatuře dočkal nejméně dvou zásadních uměleckých ztvárnění. Coby aluze se ovšem zlatý věk rozprostřel do mnohem větší tematické šíře: zejména skrze topos locus amoenus se jeho ozvuky dají rozeznat v pastorále i dalších žánrech více či méně blízkých utopii, které se na půdorysu alternativy snaží vystihnout ideál lidského žití. Takto dané vymezení ale hrozí přílišnou vágností.

I při vědomí toho, že narativ zlatého věku samozřejmě nemůže být redukován na jediný text, se proto pro účely srovnání s Kollárovým Předzpěvem jeví jako žádoucí zvolit jednu z literárních manifestací zlatého věku jako základní a k ostatním pouze přihlížet. Ovidiovy Proměny jsou vhodným kandidátem z mnoha důvodů: jedná se o velice známý a vlivný text s bohatou recepcí, který celá staletí patřil ke školní četbě, je psán latinsky, tedy v jazyce, který Kollár výborně ovládal. Zejména ale Ovidiovy Proměny pracují se zlatým věkem na úrovni tématu a nikoliv pouhého motivu, nabízejí díky tomu jeho ucelený obraz včetně charakteristické topiky. Zejména pak Ovidiova verze vykazuje s Kollárovým textem zajímavé shody i na ryze filologické rovině, jak doufáme prokázat níže.

V první knize Proměn předkládá Ovidius na ploše pouhých 62 veršů² mýtus o čtyřech lidských pokoleních. Etapy lidského vývoje jsou charakterizovány pojmenováním podle sestupně seřazených cenných kovů, které předjímají klesající kvality lidských pokolení. Dokumentace tohoto úpadku probíhá zejména sledováním dvou hlavních témat, totiž proměn lidských mravů a postupného nástupu civilizačních fenoménů. Návrtné motivy vycházející z takto vymezených oblastí slouží i jako prostředek vysoce utužující koherentnost celé

¹ Kollár, *Paměti*, p. 180.

² Ovidius, *Proměny* I, 89–150.

básnické vize. Ovidiovo líčení zlatého věku tak pro naše účely nemůže být z celého příběhu lidského pádu jednoduše vyňato a čteno bez svého negativního protipólu, kterým je železný věk.

Systematické a promyšleně organizované členění této pasáže z Proměn totiž pracuje se vzájemnou provázaností obou etap. Ovidius nevěnuje všem čtyřem věkům stejný prostor. Stříbrný a zejména bronzový věk se musí spokojit s minimalistickým popisem, zlatý a železný věk, počátek a přítomnost, pak zaujímají většinu textu (24 a 23 veršů). Jejich ztvárnění přitom vykazují značnou míru komplementarity.

Zlatý věk není popsán per se, ale kontrastivně k železnému věku. Nápadně často je proto využívána negace, ryze zlatého věku je stvrzována vším, co mu ve srovnání se železným věkem chybí. Mezi oběma úseky textu tak funguje jakési zrcadlení, opakuje se určitá tematická struktura:

Zlatý věk	Železný věk
Spravedlnost (89 – 93)	Spravedlnost (128 – 131)
Mořeplavba (94 – 96)	Mořeplavba (132 – 134)
x	Osobní vlastnictví – půda (135 – 136)
Válečnictví / metalurgie (97 – 100)	Metalurgie – zločinnost (137 – 143)
Zemědělství (101 – 102)	x
Locus amoenus (103 – 113)	Úpadek mravů (144 – 150)

Pro zlatý věk se tedy nabízí tato sada specifík: lidé žili spravedlivě a v míru i bez justice a dalších společenských institucí, neznali mořeplavbu ani metalurgii, která produkuje dvě velká zla, zbraně a peníze. Zato žili uprostřed nádherného věčného jara, v přírodě, která jim zajišťovala obživu bez vložení jakékoliv vlastní námahy. Ty prvky, které jsou uvedeny pouze *in absentia*, se (s drobnými odchylkami i včetně pořadí) opakují i při líčení železného věku, tentokrát ale jako reálné.

Jediným specifickým prvkem, který je vlastní pouze zlatému věku, tak zůstává rozsáhlé líčení přírody. To vykazuje obvyklé atributy topos líbezného místa, které je pro danou příležitost adaptováno pouze výměnou zurčícího potůčku za potoky mléka a nektaru. Popis železného věku postrádá odpovídající pasáž, otevírající se lakuna je ale vyplněna košatějším rozvedením veškerých nespravedlností a násilí této úpadkové epochy.

Ovidius tedy své vyprávění založil na kontrastu zlatého a železného věku, nechává se přitom ale vést jasnou chronologickou linkou, kterou mu mýtus o lidských pokoleních nabízí.

Kollárův Předzpěv je ze strukturálního hlediska komplikovanější a podobnost s antickými líčeními zlatého věku tedy nemusí být nijak zvlášť nápadná. Je navíc zastírána i dalšími prostředky.

V první řadě je to elegický tón, umocněný už volbou metrické stopy, totiž disticha, které antické poetiky vyhrazují žalozpěvům. Dále je to důraz na situovanost zejména v prostoru a méně v čase, který se s takovou samozřejmostí uplatnil jako strukturální princip u Ovidia.

Přestože se však klade v Předzpěvu opravdu zásadní důraz na vymezení prostoru, je vhodné zahrnout do úvah i čas a mluvit tak spíše o specifickém chronotopu, tedy o ojedinělé kombinaci času a prostoru: „čas v nich (chronotopech) dostává smyslově názorný charakter; syžetové události se v chronotopu konkretizují, zhmotňují, ožívají. O události je možno referovat a přitom uvést přesné údaje o jejím místě a čase; tím se událost ještě nestává obrazem. Chronotop však poskytuje základnu pro obraznou inscenaci události. A to právě díky tomu, že se indicie času – času lidského života, času historického – výjimečným způsobem koncentrují a konkretizují na určitém úseku prostoru.“³ Přestože tuto úvahu vedl Bachtin nad románem, tedy epickým textem par excellence, považujeme za možné využít ji i u Kollárovy Slávy dcery jako lyricko-epické skladby.

Kollárův chronotop „mluvící krajiny“ ukazuje slovanský živel v jeho mnoha proměnách napříč časem. Nesledujeme zde ale ani tak proměnu prostředí, v tomto případě konkrétně Slovany osídlené a civilizované krajiny v čase, protože ta je naopak jako jediná konstantní: spíš jde o koncentraci událostí v neobyčejném, vnímavém prostoru s vlastní pamětí, který poskytuje základnu ne pro pouhou jednorázovou inscenaci události, ale dokonce umožňuje tyto události inscenovat opakovaně a přivádět je tak znovu k životu. V krajině Předzpěvu je komprimováno velmi dlouhé období slovanských dějin, které je ale přesto velice jasně rozděleno pouze do dvou částí, aby bylo možné snadno pracovat s jejich vzájemným kontrastem. Přítomný čas pochmurné poroby a ztráty národní identity tak stojí proti dlouhým věkům svobodného slovanského civilizačního růstu, jejichž mohutnost je signalizována pravidelnými upomínkami na konkrétní historické události (symbolizované jmény poražených vojevůdců Miliducha, Kruka a Bojislava či poukazem na zaniklá slovanská sídla Arkonu a Retru, čímž se ještě více zdůrazňuje onen pomyslný bod zlomu, totiž pádu a podmanění).⁴

V závěru poměrně dlouhé pasáže s tropem *Ubi sunt*, který slouží jako jakési pomyslné zařikávání krajiny za účelem vyvolání prastarých událostí z její paměti, se pak v Kollárově

³ Viz Michail Bachtin, *Román jako dialog*, Praha, Odeon, 1980, p. 370

⁴ Narážky na tyto historické události rozklíčoval a stručně okomentoval Arne Novák: *Literatura českého klasicizmu obrozenského*, Praha: SPN 1935, p. 128–130.

Předzpěvu nachází pozoruhodná a dokonce poměrně ucelená miniatura ztraceného slovanského dávnověku:

Kde jsou národové ti, jejich kde knížata, města?

Jenž první v severu vzkřísili tomto život?

Jedni učíce chudou Evropu plachty a vesla

chystati a k bohatým přes moře vésti břehům,

kov tu jiní ze hlubin skvoucí vykopávali rudných,

více ku počtě bohům nežli ku zisku lidem.

Tam ti neúrodné rolníku ukázali rádlém,

by klas neslo zlatý, brázditi lůno země.

Jednotlivé motivy i jejich zřetězení přímo vybízejí ke srovnání s již dostatečně představeným Ovidiovým líčením zlatého věku:

Kollárův Předzpěv	Ovidiův zlatý věk
<i>Ubi sunt</i>	Spravedlnost
Mořeplavba	Mořeplavba
Metalurgie	Válečnictví / metalurgie
Zemědělství	Zemědělství
...	Locus amoenus

Jak již bylo řečeno, vybraná pasáž je součástí Kollárova katalogu zmizelých částí zaniklé slovanské civilizace. Tropus *Ubi sunt*, který je využit jako svorník pro všechny položky tohoto dlouhého seznamu, svým důrazem na pomíjivost výtečně navozuje elegický pocit, zároveň ale neustále renovuje základní aspekt obraznosti v Předzpěvu. *Ubi sunt*, neboli otázka po tom, kde je teď to, co kdysi bylo, v sobě zahrnuje také cit pro kontrast minulého a přítomného a spojuje tak dvě časové roviny. Plní tak stejný úkol jako krajina, které se Kollár v Předzpěvu neustále dovolává jako snad posledního dosud přítomného pamětníka oněch dávno ztracených časů. Komparace dvou epoch je v Kollárově textu přítomná stejně jako v Ovidiově popisu zlatého věku i celé řadě dalších textů s nádechem utopického apelu,⁵ díky formě žalozpěvu je ale zcela explicitní. Nedovolává se čtenářovy schopnosti interpretace, ale přímočaře mu toto srovnání předkládá v mnoha drobných jednotlivých příkladech.

⁵ Sem patří i pro Kollára zásadní Childe Haroldovu pouť od Byrona, viz Dalibor Tureček, Krajina jako mytologický prostor: „Předzpěv“ ke Kollárově Slávy dceři, in: týž & alii, České literární romantično: synopticko-pulzační model kulturního jevu, Brno: Host 2012, p. 145–154.

Tento výčet je zakončen již ocitovaným zvoláním „Kde jsou národové ti, jejich kde knížata, města? Jenž první v severu vzkřísili tomto život?“, slouží tedy jako emotivní uvedení konkrétnějšího popisu ztraceného slovanského ráje.

Ve vzácné shodě s Ovidiovým výběrem příznaků civilizace jsou pak jako přínos Slovanů životu v severních končinách představeny mořeplavba, zpracování kovů a dokonce zemědělství, tedy výčet, který se do značné míry opakuje i v Herderově slavné pasáži o Slovanech, kterou je nutno vnímat jako konkurenční vliv:

„Měli v lásce **zemědělství**, dostatek stád a obilí, také různé domácí dovednosti. S výrobky své země a píce zahájili užitečný **obchod**. (...) Na Dněpru postavili Kyjev, na Volchvě Novgorod; z obou se brzy vyvinula kvetoucí města, která spojovala Černé moře s Baltem a dodávala severní a západní Evropě zboží z východu. V Německu se věnovali **hornictví**, dovedli tavit a slévat kovy, připravovali sůl, **tkali plátno**, vařili medovinu, **sázeli ovocné stromy** a vedli svérázný **život veselých lidí, milovníků hudby**. Byli krotkých mravů, pohostinní až k rozhazovačství, milovali volnost venkova, ale **byli poddajní a poslušní, protivilo se jim loupení a plnění**.“⁶

Z hlediska znalostí historické vědy je dnes tato představa samozřejmě neudržitelná, jak připomíná Dalibor Tureček ve své studii o Předzpěvu ke Slávy dceři.⁷ Mohla zde zapracovat Kollárova víra v autentičnost a dalekosáhlý význam slovanských starožitností, kterými se velkou část svého života zabýval a jejichž velikost a pravost se snažil prokázat i ve vědě,⁸ patrný je i vliv Herderův. Vedle historické perspektivy, která Kollárovu vizi zneplatňuje, je ale možné podívat se na tato odvážná tvrzení o vyspělosti dávné slovanské civilizace i z ryze literárního hlediska a zvážit, zda se spíše nejedná o poetickou výpůjčku z antických předloh.

Pokud přistoupíme na představu, že popis vyspělé slovanské minulosti opravdu čerpá inspiraci z popisů zlatého věku, vzhledem k motivickým a strukturním shodám možná dokonce přímo z Ovidiových Proměn, můžeme tato tvrzení z Předzpěvu chápat také jako snahu o naplnění určité literární konvence, která díky odvolání na již kanonizované prvky pomůže vyhlásit slovanskou civilizaci za ztracený ideální svět.

Taková výpůjčka ale nutně volá po jisté adaptaci. Mezi Kollárem a Ovidiem je zhruba osmnáct století, další, nevýslovně delší doba pak dělí Kollára a nespécifikovatelnou epochu, během které vznikaly mýty, které představu zlatého věku či ztraceného ráje vyprodukovaly. Prostá citace v takových případech naráží na změny mentality i posunuté hranice lidského

⁶ Johann G. Herder, *Slovanské národy*, převzato z: <http://texty.citanka.cz/herder/sn1-1.html> (19. 7. 2015). Zvýraznění v celé pasáži V. O., překlad Václav Petrbock.

⁷ Dalibor Tureček, *Krajina jako mytologický prostor*.

⁸ Viz např. Jan Kollár, *Staroitalia slavjanská*, Vídeň: Dvorská státní tiskárna 1853.

vědění a může se samozřejmě svým smyslem dokonce přímo vzpírat ideovému programu recipujícího textu.

Jako prvotní problém Kollárovy případné adaptace diskurzu zlatého věku lze chápat už to, že slavné Ovidiovo líčení této epochy spadá mezi tzv. narativy úpadku,⁹ tedy že se hlásí k představě pozvolného úpadku lidské rasy. To by sice na první pohled mělo přímo dokonale korespondovat s Kollárovým nářkem nad ruinami dávné slovanské civilizace, ale související označení různých civilizačních fenoménů za pouhé negativní projevy tohoto úpadku je v rozporu s Kollárovou představou pokroku. V ohrožení se ocitá i jeho potřeba vykreslit svět starých Slovanů jako vyspělý nejen mravně, ale také technicky.

Toto pnutí by mohlo vysvětlovat fakt, že zatímco katalog příznaků civilizačního pokroku se u Kollára i Ovidia shoduje, je jejich hodnocení zcela opačné. Kollár v nich nevidí příčinu slovanského pádu, ale využívá je k oslavě slovanské velikosti. Vedle celkového vyznění obou textů to lze dobře dokumentovat i přímým srovnáním pasáží z obou textů vztahujících se ke stejným motivům.

Kollár	Ovidius
Jedni učice chudou Evropu plachty a vesla chystati a k bohatým přes moře vésti břehům...	Dosud nesestoupila z hor domácích do plyných proudů pinie, stesaná v loď, chtěc navštívit daleké kraje; jiné přímořské břehy než svoje neznali lidé,

Konotace, které vzbuzovala plavba po moři v antice a také přímo v Ovidiově textu, byly již stručně představeny v předcházející kapitole. Mořeplavba dobře vystihovala lidskou touhu překračovat meze i za cenu nezměrného a nepředstavitelného rizika. Středověk ji transformoval do metafory zbožného odevzdání se Bohu,¹⁰ zcela nový impulz ale přinesly zámořské cesty, které pro Evropu představovaly snad největší utopické pokušení v celých jejích dějinách.¹¹ Amerika jako ideální projekční plátno evropských snových představ o sobě samé a zdánlivě nezměrné možnosti, které tyto objevy přinesly jednotlivcům i celým státům, pak ovlivnily i pole asociací, které bylo kolem motivu mořeplavby již od antiky budováno.

⁹ V originálním znění *decline narratives*, viz Rhiannon Evans, *Utopia Antiqua: Reading of the Golden Age and Decline at Rome*, London: Routledge, 2008, p. 7 *et passim*.

¹⁰ Viz Ernst R. Curtius, *Evropská literatura a latinský středověk*, Praha: Triáda, 1998, p. 144 sq.

¹¹ Viz např. Stephen Greenblatt, *Podivuhodná vlastnictví: Zázraky Nového světa*, Praha: Karolinum 2004.

Zejména setřely negativní nádech, překračování mezi přestalo být pozorováno s obavami jako vzpoura proti danému fungování univerza a začalo být oslavováno jako triumf lidských schopností a odvahy.

Kollárova adaptace motivu mořeplavby se zdá být mnohem více motivována právě touto novější evropskou zkušeností, podpořená navíc i Herderem a také potřebou konkurovat historicky prokazatelným úspěchům germánských Vikingů v tomto směru. Chudá Evropa zde díky podnikavému slovanskému duchu nachází cestu k cizím břehům, které jsou popsány vyloženě jako bohaté a lze o nich tedy uvažovat také jako o těch, které Evropu obohacují. Nikde není ani slovo o nebezpečí námořních plaveb nebo o rizicích plynoucích ze setkání s jinými kulturami. Sama kolonizace je ale v podstatě vzápětí odsouzena jako mravní poklesek, když se básník vyjadřuje zcela konkrétně právě k Americe a Indii (čímž ovšem pouze vytváří aktuální paralelu k dávnému osudu Slovanů „kolonizovaných“ Němci):

„Tak porušil zjištný Europčan dva světy Indů,
za vzdělanost vzav jim ctnost, zemi, barvu i řeč.

Národ i čest zmizely, s jazykem bohové zde zanikli,
jen sama příroda zůstává nezměněná.“

Samozřejmě lze argumentovat, že spojitost mezi kolonizací a mořeplavbou v textu Předzpěvu prostě nehraje žádnou roli a je sem dodána uměle na základě souvislostí, které byly vygenerovány jinými diskurzí. Ovšem i při přijetí této oprávněné námítky je možné udržet tezi o Kollárově nesoustavnosti při hodnocení podstaty pokroku a civilizačních hodnot – při líčení života Slovanů je zavedení takových indikátorů civilizačního pokroku jako právě mořeplavba, metalurgie či zemědělství konotováno pozitivně, ovšem ten samý pokrok zaplacený ztrátou *ctnosti, země, barvy i řeči* přijatelný není. Cena pokroku je tedy rozporována a podřazena vyšším hodnotám, totiž národu a jeho svobodě.

Je to jistě krok stranou od Ovidiovy univerzálnosti, se kterou se na obecné rovině odhodlal vyložit mytické počátky lidstva jako celku, nerozdobeného na jednotlivé národy, rasy či kmeny. Musel být ale učiněn, protože právě on umožnil rozvinout zásadní sdělení celého Předzpěvu, vyjádřit jeho samotnou podstatu – odsoudit ujařmování, odnárodňování, ztrátu tradic, kultury a jazyka, jedním slovem tedy kolonialismus obecně, ale zejména s důrazem na vztahy Slovanů a Němců.

Souvisí s tím pravděpodobně i další posun oproti Ovidiovi, totiž nezměněná příroda, ve které zůstává zakleta slavná minulost. V antických verzích příroda nepodléhá přímo morfologickým změnám, ale změně klimatu. Již s nástupem stříbrného věku skončilo věčné jaro a člověk byl donucen k obdělávání půdy v rytmu ročních dob. U Ovidia je proto ojedinělý motiv jařma a

poroby obsažen právě při popisu vzniku zemědělství a nikoliv při líčení zničených mezilidských vztahů:

„Tehdy do dlouhých brázd si poprvé zaseli zrna
obilná; mladičkový býk pak zabučel pod tíhou jařma.“¹²

Ujařmení je tedy v kontextu Ovidiova popisu čtyř věků možné pouze ve směru vertikálním (bozi – lidé – zvířata), mezi lidmi příslušnými k téže generaci nemůže být absolutizováno kvůli silnému aspektu vzájemnosti všeho negativního chování, který znemožňuje rozdělovat lidstvo na vlky a beránky. V Předzpěvu je naproti tomu velmi snadné rozlišit ujařmovatele od násilně asimilovaných. Zachování mravnosti tedy spočívá v zachování kulturních a historických tradic národa zakotvených ve vlastní historické paměti a jazyce.

Bez zajímavosti není ani v této souvislosti zmíněný odchod bohů z lidského světa – ten tvoří tradiční součást příběhu o čtyřech pokoleních a jejich pozvolném pádu na morální dno. Objevil se už u Hésioda, který stojí na počátku celé tradice, a je také u Ovidia, který svou verzi v porovnání s původním řeckým vzorem do jisté míry sekularizoval. Křesťanský kazatel Kollár už nenechává pohanské bohy odcházet, ale rovnou zaniknout; nepřiznává jim tedy roli zklamaných tvůrců, kteří opouštějí své dílo, ale spíše jen opuštěné lidské představy, pouhé součásti zaniklé kultury, na niž byli vázáni prostřednictvím v Předzpěvu často zmiňovaného *jazyka* (nebo například *hlasu* či *hlaholu*). Vlastní mytologie je tedy další prvek etnické identity a proto je třeba oplakávat její ztrátu.

Motiv mořeplavby také není u Kollára spojen s motivem stromu proměněného ve stavební materiál. Může to být důkaz proti antickým aluzím zlatého věku jako celku, ale může jít o programové vypuštění motivu, který by přespříliš nabourával konstrukci technické vyspělosti jako ryze pozitivního vkladu slovanské společnosti – a to bez jakékoliv souvislosti s mravní pokleslostí. Motiv skácených pinií je negativní příznak konce zlatého věku, Kollárův zlatý věk Slovanstva ale výrobu lodí znal a profitoval z ní. Předzpěv má navíc svou vlastní koncepci, jak motivy spjaté se stromy využívat, která by převzetím původního motivu poražených borovic taktéž utrpěla.

Stromy mají v Předzpěvu vždy symbolický význam. Pracuje se proto s konkrétními druhy, které v dobovém diskurzu požadovanou symboliku nesly. Je to ruský dub (neb raději k velikému přivíh tomu tam se dubisku, jenž vzdoruje zhoubným až dosaváde časům) a lípa, symbol Slovanstva všeobecně (Lípy oni, svěcený Slovanům strom, vedle pokojných cest

¹² Ovidius, *Proměny* I, 123–124.

sadili, chládek by stlaly vůkol i čich). Borovice postrádající využitelné konotace zde tedy uplatnění nenašly.

Stromy jsou přítom ale jako součást přírody, která „jediná zůstává nezměněná“, součástí posvátné slovanské krajiny, tedy přímo „základního organizačního principu Předzpěvu“.¹³

Kollár toho využívá, když toto jejich spojení se sakrálnem ještě vyzdvihuje upomínkou na pohanské náboženství starých Slovanů:

„Rci, strome, chráme jejich rostlý, pode nímž se obětně dávnověkým tehdaž pálily žertvy bohům:

Kde jsou národové ti, kde jejich knížata, města?“

Pokud je strom posvátný, je vlastně jakákoli připomínka toho, že musí být obětován mořeplavbě kvůli dalšímu civilizačnímu pokroku, nepatřičná. Slované naopak vysazují lípy podél cest, aby dávaly stín (i zde se nabízí paralela s jedním ze základních atributů loci amoeni, totiž strom poskytující stín) a jejich ženy chodí do lesů prozpěvovat, jak ostatně velí pastorální tradice („Kde spanilá v zelených hájích pěla písně Slovanka...“).

Kollár	Ovidius – Zlatý věk
kov tu jiní ze hlubin skvoucí vykopávali rudných, více ku poctě bohům nežli ku zisku lidem.	Srázný hluboký příkop až dosud nesvíral města, lidé neznali dosud ni polnic, ni točivých rohů, nebylo přilbic ni mečů a lidstvo neznalo válek, bezstarostně a klidně všechn čas trávil v míru.

Jako další přínos Slovanů civilizaci evropského severu je představena metalurgie. Pokud zařazení mořeplavby do tohoto katalogu nevyznělo jako dostatečně přesvědčivý důkaz návaznosti Předzpěvu na antické popisy zlatého věku, měla by to další položka tohoto seznamu, totiž schopnost těžít a zpracovávat kovy alespoň částečně napravit. Kollárův dodatek, že v případě Slovanů mělo toto dobývání nerostů z nitra země sloužit „více ku poctě bohům nežli ku zisku lidem“ postrádá oporu v Herderově textu a jeví se tedy jako přímá diskuze s negativním hodnocením dolování, které najdeme u Ovidia, když se k motivu metalurgie vrací při popisu železného věku:

„i do nitra země se vniklo:

bohatství kovů, jež k špatnostem svádí, teď dolují lidé,

¹³ Dalibor Tureček, Krajina jako mytologický prostor.

kovů, jež ukryla Země až do hloubky k podsvětním Stínům.“

Toto explicitní rozvedení negativ těžby je samozřejmě součástí popisu železného věku, nikoliv zlatého, se kterým je ale udržována tematická souvislost. Formulace z Předzpěvu jako by chtěla vyvrátit nikde nezmíněnou přímou souvislost zpracování kovů s negativními jevy (Ovidiovo „kruté scházejí války, jež bojují obojím kovem.“), nebo spíše zaplašit nevhodnou a zavádějící asociaci, která by se snad mohla při četbě vynořit. Dolování tedy pro Kollára není porušení platného řádu a násilí páchané na Zemi, ale naopak je bráněno jako aktivita motivovaná zbožností.

Kollár	Ovidius
Tam ti neúrodné rolníku ukázali rádlím, by klas neslo zlatý, brázditi lůno země.	Sama i země netknutá rádlím a nevzdělávaná, od pluhů neporaněná, vše dávala z vlastní své vůle. Člověk se spokojil jídlem, jež bez jeho úsilí rostlo;

Pro Kollára i Herdera je zemědělství bezesporu indikátor pokroku: Slované dokázali obdělávat neúrodnou severskou půdu, která z vlastní vůle nedávala zhola nic. Tato odchylka, nebo spíše transpozice motivů standardních pro antické vize zlatého věku je naprosto logická, neboť se v kontextu narativů o zlatém věku jedná asi o nejpohádkovější prvek. Ostatní proklamované znaky zlatého věku, tedy ty, které mu byly vlastní, nikoliv ty, které zlatý věk určují svou nepřítomností, se týkají zejména charakterových vlastností lidského pokolení. O míru a všeobecné poctivosti mezi lidmi lze snít jako o naplňovaném ideálu i v čase „odkouzlování světa“, přebujele plodící země je ale již vytěsněna do sféry vyhrazené trivializovaným materialistickým představám ráje jako místa, kde létají pečení holubi do pusy.¹⁴

Přesto ale Kollárův obraz brázděného lůna země jistým způsobem, alespoň ve striktně filologické rovině, připomíná negativně konotované antické představy orby jako násilného aktu vůči zemi. Je to ale již jen neuvědomělý ozvuk tradiční metafory, který sémanticky nezapadá do koncepce Kollárova slovanského ráje.

Kollárův popis slovanské civilizace potom pokračuje již nezávisle na líčení zlatého věku, zachovává však herderovskou linii:

Lípy oni, svěcený Slovanům strom, vedle pokojných

¹⁴ Jejich úchvatnou karikaturu nabízí Rabelais ve svém Gargantuovi viz Patrik Ouředník, Utopus to byl, kdo učinil mě ostrovem. Pokus o vymezení jednoho žánru, Praha: Torst 2010, p. 59 sqq., kapitola Rabelais čili renesance.

cest sadili, chládek by stlaly vůkol i čich.

Města syny stavěti, květné v nich vésti kupectví
muž cvičil, a mlad' svou tkávati plátno ženy.

Kollár k němu připojuje jeden motiv odkazující spíše na přírodu, další je samotný vrcholný symbol civilizačního úsilí a utopického snění, totiž město. Ale i příroda zde reprezentovaná má daleko k divočině: jde o krajinu kulturní a obydlenou jako v případě zde zmíněné aleje nebo koneckonců i hájů či jednotlivých stromů coby obětišť starého náboženství. Považovat výběr tohoto typu zobrazení přírody za přímo motivovaný antickými popisy by bylo nadnesené, protože se jedná o poměrně univerzálně platné schéma. Přesto je ale dobré si připomenout, že antické locus amoenus, místo líbezná, se vždy opíralo právě o domáckou, přívětivou a pro člověka bezpečnou přírodu¹⁵ a nachází se tak ve stejné podmnožině jako Kollárův Předzpěv.

Příroda tedy za Kollárem konstruovaných idylických časů sloužila člověku, v době nynějšího úpadku Slovanů je to pak poslední pamětník zašlé slávy, jak už bylo několikrát zmíněno. Vedle toho se ale Předzpěv nakonec dočká i svého locus terribilis, konvertovaného líbezného místa pastorální literatury, a to když se lyrický subjekt rozhodne zodpovědět všechny řečnické otázky z pasáže systematizované tropem *Ubi sunt*:

Kde spanilá v zelených hájích pěla písň Slovanka,
již hlaholem zpěvná ústa umlkla němým.

Kde z mramoru stály hromného paláce Peruna,
z troskotaných sloupů teď psota chlěvy dělá.

Kde k nebi své vězila staroslavná Arkona týmě,
zlomky mrví teď tam hostě cizího noha.

Rozbořené želejí zdi chrámů Retry pověstné,
kde čněly, již ryje tam hnízdo si ještěř a had.

Opravdová divočina, reprezentovaná lidem nepřátelskými živočišnými druhy, je tedy znakem úpadku a rozkladu, překrývá a pohřbívá ruiny zašlé civilizace a podílí se na mizení jejích posledních stop. I přesto je to právě krajina, která jediná podržela tuto zaniklou civilizaci ve své paměti, zatímco Slované sami podlehli asimilačnímu tlaku a neuchovali si vědomí své vlastní identity:

Řeč ho cizí zarazí ze rtů a tváři slovanské,

¹⁵ Viz Thomas G. Rosenmayer: *The Green Cabinet: Theocritus and the European Pastoral Lyrics*. Berkeley & Los Angeles & London, University of California Press, 1969, už v předmluvě hovoří o „interiérovosti“ takové přírody, když zdůvodňuje název zvolený pro svou monografii.

zrak mu lže Slovana, sluch klamy bolně kazí.

Ze všech smyslů je to tedy jedině zrak, na který je spolehnoutí. Krajina se musí umět přečíst, stopy je třeba správně vyložit a na jejich základě vizualizovat zaniklý svět dávných Slovanů v celé jeho kráse a velikosti. Přítomná krajina v sobě nese i pozůstatky krajiny již nepřítomné a pozornému divákovi - čtenáři tak odhaluje svou tragickou velikost. V duchu pastorálních tradic by se mohlo zvolat, že i zde byla kdysi Arkadie.

Pokusíme se nyní shrnout to podstatné, co Předzpěv o starých Slovanech a jejich světě říká. Jejich civilizaci nevymezuje nijak přesně časově, přestože uvádí některé historické postavy, ale je velmi konkrétní co do prostorových souřadnic.¹⁶ Slovanů představuje jako civilizačně pokročilé pohany. Označuje je za motor technického rozvoje severních krajů, když jim přiznává znalosti mořeplavby, metalurgie či zemědělství a dokonce je uvádí jako vůbec první nositele těchto dovedností na severu. Přiznává jim ale také pastorální muzikálnost a jistý cit pro přírodu, spjatý s jejich náboženským cítěním. Snaží se Slovanů ukázat jako silné bojovníky, ale současně je ukazuje jako národ s citem pro spravedlnost:

Kde hněvivý novotám, otcovskou prostotu bráně,

válčícím Slovanům Kruk po slovansku velel?

Neb kudy vítězný máchal meč v půtce Bojislav

a v pokoji šťastnou zákony řídil obec?

Zde narážíme na poslední a zcela zásadní atribut zlatého věku a vůbec všech příbuzných představ ideálního světa včetně Herderova textu o mírumilovných Slovanech: život v míru a spravedlnosti. *Otcovská prostota* navíc vykazuje jistou podobnost s koncepty soft primitivismu, která zdroje spravedlnosti a nejvyšších morálních hodnot hledá právě v prostém životě prvních lidí či předků. Konstruování další Arkadie je ale i tady znemožněno potřebou vyjít vstříc historické nebo alespoň domněle historické pravdě a zejména bytostnou potřebou neukazovat Slovanů jenom jako další zástupce v 18. a počátkem 19. století tolik oblíbených „ušlechtilých divochů“,¹⁷ ale sjednat jim vážnost a důstojnost zejména vyzdvihováním jejich někdejší vysoce rozvinuté civilizace. Proto také musí být ona *otcovská prostota* hned vzápětí přebita *šťastnou obcí řízenou v pokoji zákony*, které jsou naopak v diskurzu zlatého věku symbolem ztráty prvotní nevinnosti (ovidiovské „nebál se výroků soudních o milost prosící

¹⁶ Viz zejména Dalibor Tureček, Krajina jako mytologický prostor: „Předzpěv“ ke Kollárově Slávy dceři, in: týž & alii, České literární romantično: synopticko-pulzační model kulturního jevu, Brno: Host 2012, p. 145–154, tamtéž také k vymezení Kollárově představy severu.

¹⁷ Viz např. Stelio Cro, Noble Savage : Allegory of Freedom. Waterloo (Ontario): Wilfrid Laurier University Press, 1990.

dav“). Nastupují totiž teprve ve chvíli, kdy jsou potřeba, tedy v okamžiku, kdy už lidé nejsou natolik dobří, aby se bez trestů a pravidel obešli.

Kollárova představa života starých Slovanů si tedy přeje čerpat vedle jiných a mnohdy i výraznějších vzorů (Byron, Bible, Herder...¹⁸) i z antických představ zlatého věku. Naráží ale na nepřekonatelný rozpor, protože tyto koncepce se zakládají na oslavě tzv. měkkého primitivismu, tedy vyzdvihování prostého života jako morálního vrcholu, a zároveň se řadí k narativům úpadku, který z pádu z tohoto pomyslného vrcholu viní rozvoj techniky a organizované společnosti. Diskurz zlatého věku proto Kollárovi poskytuje spíše jen formální oporu, když přejímá tradiční motiviku spjatou se zlatým věkem, ale vykládá ji v přímém rozporu se smyslem, který jí byl přikládán v antických textech. Slovanský zlatý věk je tak spravedlivý a mírumilovný i vojensky zdatný a technicky vyspělý, ruší tedy základní pnutí, která byla pro původní mýtus o zlatém věku i příbuzné žánry jako pastorála či filozofický traktát tolik charakteristická. Tenze mezi ideální minulostí a nespravedlivou přítomností je ale zachována, jen převedena do jiné roviny. Tou je střet dvou národů, dvou protichůdných civilizací, starého a momentálně poraženého spravedlivého slovanského světa a zkázonosného německého panství. Kollár tedy ovidiovskou inspiraci v zásadě využívá jako formální nástroj pro organizaci Herderových představ o Slovanech, které ale na druhou stranu určitou částí své motivické výbavy vykazují společné rysy s utopickými texty, které se opírají alespoň o některé prvky tzv. měkkého primitivismu (zejména múzičnost a mírumilovnost) a tím se k mýtu o zlatém věku i samy hlásí.

Prostor v Kollárově Předzpěvu ke Slávy dceři tak přeci jen dostává svou antickou dimenzi: je to lehký otisk zlatého věku s jeho písněmi a mírem, sotva znatelný pod vrstvou elegického patosu. Je to Arkadie, která se vymanila z osidel měkkého primitivismu a dokázala se proměnit ve vyspělou civilizaci, utopie devatenáctého věku, která nabízí vizi vlastní velikosti orientovanou do minulosti, nemůže-li zatím totéž očekávat od blízké budoucnosti.

¹⁸ Viz opět Dalibor Tureček, *Krajina jako mytologický prostor*.

Závěr

Ovidiovo líčení zlatého věku z Proměn a Kollárův Předzpěv jsou si tedy blízké již na úrovni žánru díky své příslušnosti k široce pojatému spektru utopických textů, předkládajících nějakou formu lidské ideality. Zcela zásadní je ale především motivická blízkost obou textů zejména s přihlédnutím ke Kollárově pasáži vykreslující ideální podobu zaniklého světa Slovanů. Kollár využívá motivy a hlavně řazení těchto prvků z popisů zlatého věku jako formální oporu, ideově ji ale zcela podřazuje herderovským konceptům, které také obohacují popis zlatého věku Slovanů o další prvky, které u Ovidia nenajdeme. Potvrzuje tak tezi Arne Nováka, že Předzpěv podává romantickou interpretaci minulosti zcela klasicistní formou plnou rétorických prvků. Antická literatura je tedy pro Kollára pouze vysoce hodnocenou formální oporou, poetickým rádcem, jehož znalost a schopnost aplikace potvrzuje Kollárovu hodnotu jako básníka. Ideje, které jsou takto reprezentovány, jsou ale často v přímém rozporu s jejich antickou platností a v Předzpěvu tak často dochází k jejich reinterpetaci v Herderově duchu, která jde ruku v ruce s přetrháním četných sémantických a asociativních vazeb, vytvořených antickými autory a mytologií.

Síla a prestiž antického vzoru však dokáže změkčit poměrně odvážné výroky o Slovanech, které nebyly přijímány všeobecně a dnes jsou chápány jako projev romantické vědy, nikoliv jako fakta potvrzená moderní historickou vědou. Antické aluze lze tak vedle jejich kanoničnosti chápat i jakou nenápadnou legitimizační strategii.

Paralela vedená s antickými líčeními zlatého věku také neslouží jako nástroj pro formování prostoru v Předzpěvu, zde hrají daleko větší roli ostatní recipované texty, zejména Byron. Neslouží tedy k vymezení a ohraničení prostoru, ale pouze k jeho charakterizaci jako krajiny mýtu, zašlého zlatého věku ideální slovanské civilizace. Současně se tak z pohledu dnešního čtenáře posilují utopické rysy a chápání krajiny jako konstruktů, nezávisle na osobním přesvědčení autora.

Seznam použité literatury

Primární:

- Bible: Písmo svaté starého a nového zákona (včetně deuterokanonických knih): Český ekumenický překlad.* Praha, Česká biblická společnost, 2001. Překlad ekumenické komise pro starý a nový zákon.
- ARISTOFANÉS. *Lysistrata*, Praha, Odeon, 1967. Přeložil Ferdinand Stiebitz.
- EURÍPIDÉS. *Trójanky a jiné tragédie*, Praha, Svoboda 1978. Překlad Ferdinand Stiebitz & Olga Valešová.
- GOETHE, Johann Wolfgang. *Utrpení mladého Werthera*. Praha, Mladá fronta, 1968. Překlad E. A. Saudek.
- HERDER, Johann Gottfried. *Slovanské národy*. Překlad Václav Petrbok. Dostupné z <http://texty.citanka.cz/herder/sn1-1.html> (19. 7. 2015).
- HÉSIODOS. *Práce a dny*, Praha, Odeon, 1976. Překlad Julie Nováková.
- HORATIUS, Quintus H. Flaccus. *Vavřín a réva: ódy, epódy, satiry, listy*, Praha, Odeon, 1972. Překlad Jindřich Pokorný & Rudolf Mertlík.
- KOLLÁR, Jan. *Slávy dcera: lyricko-epická báseň v pěti zpěvích*, Pešť, Trattner a Károly, 1832.
- KOLLÁR, Jan. *Spisy Jána Kollára. Díl čtvrtý. Cestopis druhý a Paměti z mladších let*, Praha, I. L. Kolber, 1863.
- KOLLÁR, Jan. *Staroitalia slavjanská neb objevy a důkazy živlů slavských v zeměpisu, v dějinách a v bájesloví, zvláště v řeči a v literatuře nejdávnějších vlaských a sousedních kmenů, z kterých zřejmo, že mezi prvotními osadníky a obyvateli této krajiny i Slavjané nad jiní četnější byli*. Vídeň, Dvorská a státní tiskárna, 1853.
- LIVIVS, Titus. *Dějiny I*, Praha, Svoboda, 1979. Překlad Pavel Kucharský & Čestmír Vránek.
- OVIDIVS, Publius O. Naso. *Proměny*, Praha, Svoboda, 1974. Překlad Ivan Bureš.
- OVIDIVS, Publius O. Naso. *O lásce a milování*, Praha, Svoboda, 1969. Překlad Rudolf Mertlík.
- PLÚTARCHOS. *Životopisy slavných Řeků a Římanů I–II*, Praha, Odeon, 1967. Překlad Antonín Hartmann & Rudolf Mertlík & Edita Svobodová & Ferdinand Stiebitz.
- TACIVS, Cornelius. *Z dějin císařského Říma*. Praha, Svoboda, 1976. Překlad Václav Bahník & Antonín Hartmann & Antonín Minařík.
- TERTULLIVS, Quintus Septimius T. Florens. *O Kristově těle*, Praha, OIKOYMENH, 2015. Překlad Petr Kitzler.
- VERGILIVS, Publius V. Maro. *Aeneis*, Praha, Svoboda, 1970. Překlad Otmar Vaňorný.

Sekundární:

Články:

1. BALDRY, H. C. „Who invented the Golden Age?“ *The Classical Quarterly*, č. 2 New Series, 1952, str. 83–92.
2. FISCHER, Otakar. „K předlohám »Slávy dcery«.“ *Listy filologické*, č. 57, 1930, p. 190–199.
3. JIRÁNI, Otakar. „Kollár jako klasický filolog.“ *Bratislava*, č. 3, 1929, s. 66–79.
4. JIRÁNI, Otakar. „Antické ohlasy v Kollárově »Slávy dceři«.“ *Listy filologické*, č. 38, 1911, p. 220–226.
5. KUŤÁKOVÁ, Eva. „Příroda a básník.“ In: *Písně pastvin a lesů*. Praha, Svoboda, 1977.
6. MOULTON, Carrol. „Ovid as Anti - Augustan: Met. 15.843–79.“ *The Classical World*, č. 67, 1973, s. 4–7.
7. PELÁN, Jiří. „Kollár, Petrarca a Dante.“ *Česká literatura*, č. 53/2, 2005, p. 188–202.
8. SCOTT, Kenneth. „Emperor Worship in Ovid.“ *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, č. 61, 1930, s. 43–69.

9. SZENTESIOVÁ, Lenka. „Pátranie po živote, kráse a osamelosti. Analýza vybraných aspektov autobiografie Jána Kollára.“ *Česká literatura*, č. 60/4, 2012, s. 487–516.
10. ZUMR, Josef. „Úloha antiky v národním obrození.“ *Listy Filologické*, č. 129/1-2, 2006, s. 177–189.

Knihy:

1. BOYD, Barbara Weiden (ed.). *Brill's Companion to Ovid*. Leiden, Brill Academic Publishers, 2002.
2. BURKE, Peter. *Jazyky a společenství v raně novověké Evropě*. Praha, Nakladatelství Lidových novin, 2011.
3. CANFORA, Luciano. *Dějiny řecké literatury*. Praha, KLP 2009 [3., revidované vydání].
4. CONTE, G. B. *Dějiny římské literatury*. Praha, KLP, 2003.
5. CRO, Stelio. *Noble Savage: Allegory of Freedom*. Waterloo (Ontario), Wilfrid Laurier University Press, 1990.
6. CURTIUS, Ernst Robert. *Evropská literatura a latinský středověk*. Praha, Triáda, 1998.
7. DELUMEAU, Jean. *Dějiny ráje: Zahrada rozkoše*. Praha, Argo 2003.
8. EVANS, Rhiannon. *Utopia Antiqua: Reading of the Golden Age and Decline at Rome*. London, Routledge, 2008.
9. GIFFORD, Terry. *Pastoral*. London, Routledge, 1999.
10. GREENBLATT, Stephen. *Podivuhodná vlastnictví: Zázraky Nového světa*. Praha: Karolinum 2004.
11. HABAJ, Michal. *Antika v evropských kulturních dějinách: recepce antiky v německé literatuře 18. století*. Trnava, Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2012.
12. HABINEK, Thomas N. *Politics of Latin Literature: Writing, Identity and Empire in Ancient Rome*. Princeton, Princeton University Press, 1998.
13. HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně*. Praha, Arsca 2010.
14. HENDERSON, Jeffrey. *The Maculate Muse: Obscene Language in Attic Comedy*. Oxford & New York, Oxford University Press, 1991.
15. HESS, Gilbert & al. (eds.). *Graecomania: der europäische Philhellenismus*. Berlin, Walter de Gruyter, 2009.
16. KERÉNYI, Karl. *Mytologie Řeků I: Příběhy bohů a lidí*. Praha, OIKOYMENH, 1996.
17. KISS SZEMÁN, Róbert. *Slovanský Goethe v Pešti. Ján Kollár a národní emblematicismus střeoevropských Slovanů*. Praha, Akropolis, 2014.
18. KLVAČ, Pavel (ed.). *Člověk a les*. Brno, Masarykova univerzita, 2006.
19. KREJČÍ, Karel & ČERNÝ, Marcel (eds.). *Literatury a žánry v evropské dimenzi: nejen česká literatura v zorném poli komparatistiky*. Praha, Slovanský ústav, 2014.
20. LIVELEY, Genevieve. *Ovid's Metamorphoses: Reader's Guide*. London, Continuum International Publishing, 2010.
21. MILTOVÁ, Radka. *Mezi zalíbením a zavržením: recepce Ovidiových Metamorfóz v barokním umění v Čechách a na Moravě*. Brno, Barrister a Principal, 2009.
22. ONDROUŠKOVÁ, Světlana. *Lod' jako prostor střetávání života a smrti: nautická metaforika v literární moderně*. Praha, nevydaná diplomová práce, 2013.
23. OUŘEDNÍK, Patrik. *Utopus to byl, kdo učinil mě ostrovem*. Praha, Torst, 2010.
24. PANOFSKY, Erwin. *Význam ve výtvarném umění*. Praha, Malvern 2013.
25. PUTNA, Martin C. *Překlad a výklad Slávy dcery z panslavistického mýtu do kulturní*

- historie*. Praha, Academia, 2014.
26. PUTNA, Martin C. *Řecké nebe nad námi aneb Antický košík*. Praha, Academia, 2006.
 27. PYNSENT, Robert B. *Ďáblové, ženy a národ: výběr z úvah o české literatuře*. Praha, Karolinum 2008.
 28. ROSENMEYER, Thomas G. *The Green Cabinet: Theocritus and the European Pastoral Lyrics*. Berkeley–Los Angeles–London, University of California Press, 1969.
 29. SCHAMA, Simon. *Krajina a paměť*. Praha, Argo, 2007.
 30. SCHÖN, Erich. *Der Verlust der Sinnlichkeit oder Die Verwandlung des Lesers: Mentalitaetswandel um 1800*. Stuttgart, Klett–Cotta, 1987.
 31. STARÝ, Jiří & FISCHEROVÁ, Sylva (eds.). *Mýtus a geografie. Svět, prostor a jejich chápání ve starších i novějších kulturách*. Praha, Hermann a synové, 2008.
 32. SYME, Ronald. *The Roman Revolution*. Oxford, Oxford University Press, 1939.
 33. ŠTAMPACHOVÁ, Tereza. *Utrpení mladého Werthera jako výraz paradigmatické německé kultury 18. století*. Brno, nevydaná bakalářská práce.
 34. ŠUBRT, Jiří & KROUPA, Jiří (eds.). *Locus amoenus – místo líbezné: symposium o české hymně Praha 27. 10. 1993, ústav pro klasická studia AV ČR a Ústav pro českou literaturu AV ČR*. Praha, KLP, 1994.
 35. ŠUBRT, Jiří. *Římská literatura*. Praha, OIKOYMENH, 2005.
 36. TOOHEY, Peter. *Reading Epic. An Introduction to the Ancient Narratives*. London, Routledge, 1992.
 37. TÓTH, István György. *Literacy and written culture in early modern central Europe*. Budapest, Central European University Press, 2000.
 38. TUREČEK, Dalibor & alii. *České literární romantično: synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno, Host, 2012.
 39. VARCL, Ladislav & alii (eds.). *Antika a česká kultura*. Praha, Academia, 1978.
 40. WALCOT, P. *Hesiod and The Near East*. Cardiff, University of Wales Press, 1966.